

იური სიხარულიძე

მეფე ბაგრატ III

იური სიხარულიძე
მეფე გებრატ III

დაიბეჭდა
ბათუმ-ლაზეთის მიტროპოლიტის დიმიტრის (შიოლაშვილი)
ლოცვა-კურთხევით

თბილისი
2018

2018 წელს 1100 წელი სრულდება საქართველოს აზნაურული გაერთიანებიდან, რომელიც მეფე ბაგრატ III-მ განაზოგოცელა და უდიდესი როლიც შეასრულა საქართველოს ცხოვრებაში.

ამ საისტორიო აქტს დიდი ყურადღება მიაქცია ჩოხატაურის მერიამ (მერი ირაკლი კუჭავა) და დიდი ხალისით იტვირთა ამ წიგნის გამოსაცემად საჭირო ხარჯები.

დაიწერა 1958 წელს.

რედაქტორი:

ზაზა სიხარულიძე, პროფესორი

რეცენზენტი

დეკანოზი გიორგი (ჯიბუტი)

გარეკანის დიზაინი

თეკლა ჯიბუტი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა:

ნათელა ტალახაძე

ტიპოგრაფიკა:

პაატა მამფორია

დაიბეჭდა:

„პოლიგრაფლუქსში“

დირექტორი:

შოთა ცინცაძე

მის.: თბილისი, რობაქიძის ქ. №7

ISBN 978-9941-8-0116-7

დაბადება

902-903

ვ. გუჩუა ბაგრატის დაბადების X ს-ნის 60-იანი წლების დამდეგს გულისხმობს (მისი, ბაგრატ III, ქსე, 2; 1977, გვ. 128).

დამდეგი („დასაწყისი“) საკმაოდ ფართო ცნებაა და შეიძლება მისი რამდენადმე დავინროებაც, რაშიც ბაგრატის ქართლის გამგებლად დადგინების დრო გვეხმარება.

ეს 975 წელს იყო.

საინტერესოა, რომ ამ დროს ბაგრატი ჯერ კიდევ არ იყო სრულწლოვანი და ამიტომ თანაგამგებლად მამა დაუყენეს (მატიანე ქართლისა, ქცია, I, 1955, გვ. 274).

სრულწლოვნებად იმ დროს, როგორც ჩანს, 16 წელი ითვლებოდა. ამას მოწმობს დავით IV აღმაშენებლის გამეფება. მისთვის რეგენტი არ მიუჩენიათ ოფიციალურად.

ასეთ სრულწოვნებას, ჩანს, ბაგრატმა 978 წელს მიაღწია, როცა ქუთათისის ტახტზე დასვეს.

თუ ეს ასეა, მაშინ გამოდის, რომ 975 წელს, როდესაც იგი ქართლის გამგებელი გახდა, 12-13 წლისა უნდა ყოფილიყო თითქოს. თუ ამას ვიგულისხმებთ, მაშინ მისი დაბადება 962-963 წლებში უნდა ვივარაუდოთ.

მშობლები

მამა გურგენ ბაგრატიონი, დედა — გურანდუხტი ლიხთიქიტის მეფის გიორგი მეორის (921-957) ასული.

გურგენი დიდხანს შერჩა შავშეთს ერისთავთ-ერისთავის საკარცხულს და მხოლოდ 994 წელს ენია მეფობას — მამის ბაგრატ II რეგენის (957-994) გარდაცვალების შემდეგ.

მისი ბედი, რომ უფროსი ძმა სუმბატი ადრე (992) გარდაიცვალა, თორემ მეფის ტახტისათვის კიდევ კარგახანს უნდა ელოდინა და არც იმის გამოცნობა იქნებოდა ადვილი ელირსებოდა თუ არა ის მეფობას საერთოდ.

არ არის გამორიცხული, რომ ბიძა მოკლულიც იყოს. ბაგრატს ასეთ რამეზე წასვლა არ უჭირდა.

გურგენი ბაგრატის მოკავშირე იყო, თორემ მხოლოდ მამობით ის ამას არ დაინდობდა.

და ეს ბაგრატის ვერაგობის ნაყოფად კი არ შეიძლება ჩათვალოს, არამედ დროსა და იმ დიდი საქმის მოთხოვნილებად, რომელსაც ის შედგომოდა.

ბაგრატი რომ მამას არ დაინდობდა, ეს 998 წლის აქტიდანაც კარგად ჩანს, როდესაც ის ისეთ დიდ ავტორიტეტსაც არ მოერიდა, როგორიც მისი გამზრდელი დავით III კურაპალატი იყო.

გურგენი მხოლოდ იმან იხსნა, რომ ბაგრატს ის კარგახანს ისე ჭირდებოდა, რომ ადვილად ვერ შეეღწეოდა.

ვინ უწყის, როცა მამა მეფეთმეფე საჭირო აღარ შეიქნა, კიდევ გაისტუმრა საიქიოს.

ეს 1008 წელს იყო.

გურანდუხტს, გიორგი მეორის ასულს, როგორც ჩანს, მამისაგან მოსდგამდა პოლიტიკისადმი მიდრეკილება. ქმრის ერისთავობისას რას აკეთებდა არ ვიცით, მაგრამ 975 წლიდან ის უკვე დიდ პოლიტიკურ სარბიელზეა, როგორც ქართლის თანაგამგებელი. ეს თანამდებობა მან კახთა ტყვეობიდან დაბრუნების შემდეგ დაიკავა (975), ხოლო სამი წლის შემდეგ გამგებელი გახდა და ასრულებდა ამ მოვალეობას მეტად მძიმე პირობებში. მაგრამ ბაგრატი, როცა ფეხი მოიკიდა, საჭიროდ აღარ მიიჩნია დედის პოლიტიკური მოღვაწეობა, ნაიყვანა ქუთათისს და

შემდეგ აღარც ჩანს წყაროებში. არავინ იცის რა აპირობებდა მის ასეთ გაუჩინარებას. ისე რომ გადაყენებული პოლიტიკოსი აღარავის აინტერესებდა, თუ რაიმე წინააღმდეგობა შეაგება შვილს და მან ჩვეული მკვეთრი მეთოდით მოიკვეთა ის.

სახელი ბაგრატ

ბაგრატიონთა საგვარეულოში ეს საკუთარი სახელი დიდად იყო მიღებული. მარტო ის რად ღირს, რომ ეს საგვარეულო სწორედ ამ სახელისაგან წარმოდგა.

ბაგრატი ერქვა აშოტ პირველის (გარდ. 826 წ.) შუათანა ძეს, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ბაგრატიონთა ტაოს შტოს, რომელმაც მისცა საქართველოს ქვეყნის გამაერთიანებელი დიდი მეფე ბაგრატ III (978-1014).

ტაოს ბაგრატიონებში ამ სახელით სხვადასხვა დროს სულ ხუთი ბაგრატი მოღვაწეობდა. მათ შორის მეფობის ტიტული მხოლოდ სამს მიენიჭა. პირველი მათ შორის ქართველთა მეფის ადარნასე მეორის (898-923) მეორე ვაჟი ბაგრატ I (937-945). შემდეგ ეს პატივი წილად ხვდა ბაგრატ I-ის უმცროს ძმისწულს სუმბატ კურაპალატის უფროს ძეს ბაგრატ II რეგენს (957-994), ხოლო შემდეგ ამ უკანასკნელის შვილიშვილს მეორე ვაჟიდან (გურგენი — მეფეთამეფე 994 წლიდან) დედისერთა შვილსა და პაპის სეხნიას ბაგრატ მესამეს — საქართველოს გამაერთიანებელს.

აღზრდა

ბატონიშვილი იმ დროს მიღებული აღზრდის რიგით იზრდებოდა. სხვათაგან განსხვავება მხოლოდ იმაში იყო, რომ,

როდესაც წამოიზარდა, მისი აღზრდა ისეთი დიდი პოლიტიკოსის ხელში გადავიდა, როგორიც დავით III კურაპალატი იყო. ამ სამის ინიციატორი ბატონიშვილის არც მამა ყოფილა, არც დედა და არც პაპა — მეფე ბაგრატ II. ეს ინიციატივა თვით დავითისაგან მოდიოდა.

დავითი უშვილო იყო. უძეოდვე გადავიდა მისი უფროსი ძმა ბაგრატ IV ერისთავთ-ერისთავიც.

შვილი არც ბაგრატ რეგენის პირმშო ძეს (სუმბატ ერისთავთ-ერისთავს) ესვა, თორემ შესაძლოა მას ერთგვარი კონკურენცია გაეწია გურგენ ერისთავთ-ერისთავისათვის. ჩვენ არ ვიცით რომელი სამეფო თუ დიდაზნაურული (თუ ნახარაული) სახლიდან იყო მისი თანამეცხედრე, თორემ ამ საკითხს უფრო საფუძვლიანად გავარჩევდით. ეს სხვა მხრივაც დიდად საინტერესოა, მაგრამ ამჟამად სხვა კუთხით იქცევს ყურადღებას. ერთი თითქოს ნათელია, რომ ლიხთიქითის სამეფო სახლიდან არ უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ძალიან საეჭვოა, რომ ორივე ძმა ქუთათისელ უფლისწულებზე ყოფილიყო დაქორწინებული. არც ერთი სამეფო სახლის შვილობას იმ დროს არ ჰქონდა ისეთი მნიშვნელობა, როგორიც ქუთათისისას, რადგან ბაგრატის აღზრდის ამ ეტაპზე (ათიანი წლების დამდეგიდან მაინც) უკვე საკმაოდ ხელშესახებად ინაკეთებოდა ქუთათისის ტახტის მომავალი.

დავით მესამე ამ დროიდან, უეჭველია, თუ დაბეჯითებით არა, სავარაუდო დონეზე მაინც კარგად ჭვრეტდა შესაძლებელ პერიპეტეებს და თავისი აღსაზრდელის სამომავლო წარმატებებს ლიხთიქითში.

ბატონიშვილის დედის ლიხთიქითური წარმომავლობა ასეთი რამის საკმაოდ მყარ საფუძველს ქმნიდა. როგორ იზრდებოდა ყრმა ბატონიშვილი დავით მესამის სასახლეში (ოლთისს) არ ვიცით, რადგან ამაზე ცალი ცნობაც არ შემონახულა, მაგრამ მისი ზოგადი კონტურები საერთო ვითარების კვალად ძნელი წარმოსადგენი არაა.

ნიგნიერი წვრთნა

ა) საერო ხაზით

ბ) სასულიერო ხაზით

ენების შესწავლა (არაბული, ბიზანტიური, სომხური, სპარსული)

ფიზიკური წვრთნა

სხეულის განმტკიცება (ვარჯიში)

მხედრული წვრთნა

ისრის ტყორცნა

ცხენოსნობის დაუფლება

ა) ჯირითი

ბ) ცხენბურთი

ნადირობა

პოლიტიკური წვრთნა

ასე გვესახება მისი სასწავლო პროგრამის ზოგიერთი ასპექტი.

ვინ უნდა ყოფილიყვნენ ბაგრატის მასწავლებლები:

ამათგან დღესდღეობით სახელდობრ მხოლოდ ერთია ცნობილი — დავით მესამე.

გარდა იმისა, რომ დავითი ბატონიშვილის პოლიტიკურ წვრთნას ხელმძღვანელობდა, ის სააღმზრდელო პროცესის მთავარი წარმმართველიც იყო.

ბატონიშვილის წიგნიერი განათლების ხელმძღვანელად უფრო, ალბათ, დავითის კარის მოძღვარ უნდა მივიჩნიოთ. ვინ უწყის იქნებ დავითის აღმზრდელიც კი.

სამხედრო საქმეებში ბაგრატის წვრთნის საერთო ხელმძღვანელად იმიერ-ტაოს სამხედრო უწყების გამგებელი არის სავარაუდებელი. იმ დროს, როდესაც ბაგრატი ავიდა ოლთისს,

თორნიკე ერისთავი უკვე შემონაზვნებული იყო. ვინ მიიღო მისი მემკვიდრეობა, ამაზე პირდაპირი ჩვენება არ მოგვეპოვება, მაგრამ რამდენადმე გვიანდელი ვითარებიდან გამოვალთ, მაშინ გამორიცხული არ უნდა იყოს, რომ თორნიკეს ადგილი იმ დროს იმ ჯოჯიკს სჭეროდა, რომელიც ასე სახელოვნად სარდლობდა ქართველთა ლაშქარს სარგენოსნოს 979 წლის ბრძოლაში.

ბატონიშვილის ნადირობის რეჟიმი ამ უწყების ხელმძღვანელის კომპეტენცია უნდა ყოფილიყო. ენები საამისოდ მოწვეულ მასწავლებლებს უნდა ესწავლებინათ და ა. შ.

ორმეფობა ლიხთიქითს

978-980

978 წელს, მართალია, ბაგრატ III გამოაცხადეს ლიხთიქითის მეფედ, მაგრამ ამას უსინათლო მეფის გადადგომა არ მოჰყოლია.

ასე რომ, ერთსა და იმავე დროს ქუთათისის ტახტზე ორი მეფე — ბიძა და დისწული აღმოჩნდა.

ბაგრატი ლეგიტიმური მეფე გახდა, მაგრამ რამდენიმე წელს მას მაინც არ მოეწონებოდა დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარების შესაძლებლობა.

ორი წელი მოუწინა ბაგრატ მესამეს იმისათვის, რომ გაერღვია ეს ჩიხი, ჩამოეცილებინა ბიძა მეფე და მტკიცე ხელით შედგომოდა პოლიტიკურ მოღვაწეობას.

P.S. ორმეფობის ორი წელი ლიხთიქითში ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ კიდევ არათუ შესწავლილია რამდენადმე მაინც, არამედ ეს საქმე დაწყებულიც არაა.

ატენის ციხე მდ. ტანას მარცხენა ნაპირზე აღმართულ მაღალი მთის ქიშხაა აგებული. მის აგებას X ს-ში ვარაუდობენ. ნაგებია ნატეხი ქვით — ციხე გალავნის ტიპისაა, რომელშიც ჩრ-დან შეისვლება. გალავნის შიგნით შემონახულია მეციხოვნეთა სადგომების და სხვა ნაგებობათა ნაშთები, ნყალსაცავი.

ატენის ციხე-გალავანი გზის მაკონტროლებელი ციხე იყო. იქ გადიოდა სამხრეთ საქართველოდან ატენით მიმავალი გზა.

ციხე კლდეკარის ერისთავის რატი აგებული შეიძლება იყოს.

რატი თრიალეთის პატრონი იყო და იმიერ-ტაოს გამგებელს დავით მესამეს ემორჩილებოდა.

ბაგრატ III-ემ მალე დაადგა თვალი კლდეკარის ერისთავს, მაგრამ დავით კურაპალატთან მისი დამოკიდებულება ბორკავდა. 988 წელს მან გადაწყვიტა დავითის დამხობა და ამ მიზნით გადავიდა კიდეც ქართლს, მაგრამ გამზრდელმა დიდძალი ჯარის შეყრა მოასწრო და ბაგრატსაც გეგმა ჩაუშალა. მიუხედავად ამისა ბაგრატმა იმას მაინც მიაღწია, რომ პირადად ეახლა მამობილს დლივს (ჯავახეთში) და რატის დანებება თხოვა. დავითი დათანხმდა. 989 წელს ბაგრāti წავიდა კლდეკარს და წარმატებით გადაჭრა რატის დამორჩილების საკითხი. ამიერიდან ატენის ციხეც მის ხელში გადავიდა, რატის სხვა ციხეებიც.

ატენის ციხის დაკავება საქართველოს გაერთიანებისათვის მებრძოლ მეფეს კიდეც ერთ მნიშვნელოვან სტრატეგიულ უპირატესობას უქმნიდა ქართლს.

როდის დაიწყო მარტვილის მშენებლობა, არ ვიცით, ცნობილია მხოლოდ აშენების დრო — 996 წ. თუ გავითვალისწინებთ ამ საყდრის გრანდიოზულობას, მაშინ მისი აშენებისათვის ერთი ან ორი წელი საკმარისი არ იქნებოდა. ამის მიხედვით მარტვილის მშენებლობა X ს-ის 90-იანი წლების დამდეგს მაინც უნდა დაწყებულიყო.

ბეღია — ბაგრატის პოლიტიკური რეზიდენცია X ს-ის 90-იანი წლები

როდის გადაწყვიტა ბაგრატმა ბედიის ტაძრის პოლიტიკურ რეზიდენციად ქცევა, არ ვიცით, მაგრამ ამ იდეას რომ 90-იანი წლებიდან ესხმება ხორცი, ეს აშკარაა.

ჩვენი მეფის რეზიდენციის ქვეყნის ჩრდილო-დასავლეთში გაჩენის საკითხი ისტორიოგრაფიაში დღესდღეობით არა თუ შესწავლილი, დაყენებულიც კი არ არის. ეს საკითხი უეჭველად, საქართველოს გაერთიანების ინტერესებით იყო გაპირობებული, მაგრამ მართოდენ ამის აღნიშვნა როდია საკმარისი, აუცილებელია აგრეთვე ამ თეზისის კონკრეტული შესწავლა და იმ კომპონენტთა წარმოჩენა, რასაც ბედიის მეფის რეზიდენციად ქცევა ისახავდა მიზნად.

ცხადია, მეფის პოლიტიკური რეზიდენცია შეუძლებელია თვალსაჩინო საეკლესიო ცენტრის გარეშე და სწორედ ამან განაპირობა იქ საეპისკოპოსო საყდრის აშენება.

ყველაფერი ეს თკითქოს გასაგები და ნათელია, მაგრამ თუ საქართველოს გამაერთიანებელი მეფე ბედიას თავის საძვალე-დაც აირჩევდა, ეს უკვე ძნელად მოსაფიქრებელი იქნებოდა.

უფრობუნებრივი იქნებოდა, ალბათ, თუ მეფე იქ დაიკრძა-
ლებოდა, სადაც სამეფო ტახტი ედგა, მაგრამ ბაგრატმა ეს არ
ისურვა და, ეტყობა, ბედიას დაკრძალვის ანდერძი დაუტოვა
თავის უახლოეს პირს ზვიად ერისთავს — მარუშიანს.

არც ესაა დღემდე ჯეროვნად ახსნილი და შეფასებული.

ბასილი უფლისწული

ბაგრატ III-ეს მეორე ვაჟიც ესვა, რომელსაც ბასილი ერქვა.
როდის დაიბადა, ამაზე პირდაპირი ცნობა არ მოგვეპოვება.
ამ ხარვეზის შევსება შეიძლება არაპირდაპირი მონაცემე-
ბით, რომელთაგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბასილის
უფროსი ძმის, გიორგის, დაბადების თარიღი — 996 წელი.

აქედან ნათელია, რომ ბასილი 997 წელს ან მის ახლოს უნ-
და დაბადებულიყო (998 წელს მაინც).

და ეს იმ დროს, თუ ის ბაგრატის მეორე ვაჟი იყო, ხოლო,
თუ ასე არ იყო ბასილი მეფის პირმშო იყო, მაშინ მისი დაბა-
დებაც წინ გადაინწევს შესაბამისად, გიორგის შობის წინ ორი
წლით მაინც და იქნებ მეტითაც.

ვინ იცის იქნებ ძმებს შორის დაბ-ც კი იდგა. თუ არა ის,
რომელიც ფერსი ჯოჯიკისძეს ესვა თანამეცხედრედ, სხვა რო-
მელიმე.

ასე რომ, ბასილის დაბადების დრო რომ მიახლოებით მაინც
სწორად განისაზღვროს, ამისთვის სერიოზული ძიებაა საჭირო,
რაც დღემდე არავის ჩაუტარებია და რომლის საჭიროებაც ახ-
ლა უკვე ასე საგრძნობია, რადგან ბაგრატის ძის, ბასილის სა-
ხით ჩვენს წინაშეა დიდი საეკლესიო მოღვაწე. და რაც საინტე-
რესო და საგულისხმოა ამ რანგისათვის (დიდი) მას უკვე XI ს-ის
60-იანი წლების მიწურულისათვის აქვს მიღწეული.

ეს შესანიშნავად ირკვევა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში, რომელიც ამ დიდი მოღვაწის ნიჭიერი მოწაფის გიორგი მცირის კალამს ეკუთვნის.

აქედან ჩანს, რომ, როცა 10 წლის გიორგი (1019 წელს) ხახულის ჩაიყვანა მამამ (იაკობმა), პირველად ლავრის წინამძღვარ მაკარის წარუდგინეს, ხოლო შემდეგ — „დიდსა... ბასილის ბაგრატიის ძესა მიჰგვარეს... რომელი-იგი მას ჟამსა შინა იყო მოძღვარი და განმანათლებელი ქუეყანისა ჩუენისა“ (გ. მცირე, ცხოვრებაჲ გიორგი მთაწმინდელისაჲ, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, 1967, გვ. 116).

საოცარია, რომ ასეთი დიდი რანგის მოღვაწეს („მოძღვარი და განმანათლებელი ქუეყანისა ჩუენისა“) ცხოვრება და შემოქმედება აქამდე თითქმის სრულიად შეუსწავლელია.

ამ ხარვეზს სრულებით ვერ ანელებს ის მცირე შენიშვნა, რომელსაც კ. კეკელიძე გვთავაზობდა „ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში“.

კ. კეკელიძე ყურადღებას ამახვილებს ექვთიმეს საგალობლებზე, რომელიც საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტშია დაცული (მ, 1710, გ. 675- ზ.ა.).

შემდეგ ავტორი ამ მოღვაწის შესახებ გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში დაცულ ცნობებს ეხება (კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრ., 1951, გვ. 211), ხოლო ბოლოს იოანე ბატონიშვილის „კალმასობიდან“ მოაქვს ამონაწერი, სადაც დიდი ბასილი ასეა დახასიათებული: „ბასილი ბაგრატიონი იყო საფილოსოფოსოთა და ღვთისმეტყველებასა შინა ზედმინეწილი, მთარგმნელი სხვათა ენათაგან კეთილიდა რიტორი — მომთხრობელი, და მაღალ ფრასასა ზედან დამთხზველი, მონოზონებითა სრული, და განმანათლებელი ეკლესიათა, რომელსა უწოდეს ქართველთა ეკლესიათა სამკაულად“ (იქვე).

სამწუხაროდ, ჯერჯერობით ამის დამადასტურებელი მასალები არაა გამოვლენილი (იქნებ არცაა მოღწეულიც), მაგრამ

იოანე ბატონიშვილს ეს დახასიათება არ შეიძლება ზეპირად გაეკეთებინა და საამისო ნივთიერი მასალა ხელთ არ ჰქონოდა:

1. „ზედმინეწით“ იყო ჩახედული ფილოსოფიასა და ღმრთისმეტყველებაში.
2. ყოფილანაყოფიერი მთარგმნელი.
3. ყოფილა რიტორიკული მადლის მომთხრობელი.
4. გამორჩეული ჰქონია სტილიც: „მაღალ ფრასასა ზედან დამთხზველი“.
5. „მონოზონებითა სრული“.
6. ყოფილა „განმანათლებელ ეკლესიათა“, მაგრამ არა ჩვეულებრივი, არამედ ისეთი რანგისა, რომ თავის დროსავე მიუღია ეპითეტად „ქართველთა ეკლესიათა სამკაული“.

ასეთი ღირსებებით შემკული უფლისწულის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესწავლა დიდი საშური საქმე გახლავთ, მაგრამ მასალების უქონლობამ, ეტყობა, იგი ასე მოუთმენლად შეაფერხა.

განა მცირედმეტყველია ისიც, რომ 1019 წელს ბასილი ხახულის ლავრაში წინამძღვრის შემდეგ ყველაზე უფრო პატივდებული მოღვაწეა. ეს ხომ ნათლად ჩანს გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებიდან. ასე რომ არ ყოფილიყო, წინამძღვრის შემდეგ ახლად მოსულ ყრმას მას კი არა, სხვას წარუდგენდნენ. საგულისხმოა, რომ გიორგი მცირე, ალბათ, გიორგი მთაწმინდელის მონათხრობის კვალად, უფლისწულს თავისი დამსახურებითა და შემოქმედებითი პოტენციალით ისეთ მოღვაწეზე წინაც კი აყენებს, როგორიც იყო სახელგანთქმული ილარიონ თვალთქალი, „რომელი იგი მას ჟამსა ვითარცა მთიები ბრწყინავდა კრებულსა შორის მამათა“ (გიორგი მცირე, დასახ. ნაშრ., გვ. 116).

თუ ბასილი ბაგრატიის მეორე შვილი იყო, მაშინ 1019 წელს ის შეუძლებელია 20-22 წელს, უასაკესი არ უნდა ყოფილიყო. და თუ მართლაც ასე იყო, როგორღა მიაღწია ასე მცირე ასაკში

ესოდენ დიდ სიმაღლეს და იმ სიდიდეს, რაც გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაშია მოცემული. თუ ეს უკანა ჟამით არის ნათქვამი, მაშინ სხვაა, მაგრამ, თუ ასე არაა და მწერალი X ს-ის ათიანი წლების მიწურულის ვითარებას გადმოგვცემს, მაშინ ის გაცილებით უფრო ადრე უნდა იყოს დაბადებული. და თუ ეს დადასტურდება, მაშინ ის ბაგრატის პირმშოდ შეიძლება მივიჩნიოთ.

ბასილი ბერი (უფლისწული?)

X-XI სს

გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში, რომელიც გიორგი მცირემ დაწერა, ხახულის მონასტრის ბერთა შორის XI საუკუნის 20-იანი წლების დამდეგს იხსენიება ვინმე **ბასილი ბაგრატიძე** — ტაოელი დიდაზნაურის ფერსი ჯოჯიკისძის ცოლისძმა (გ. მცირე, ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისაჲ, ძველი ქართული აგოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, 1967, გვ. 117).

არც ივ. ჯავახიშვილს, არც სხვა ვისმე ქართველ ისტორიკოსს, ეტყობა, ყურადღება არ მიუქცევია ამ ცნობისათვის. ივ. ჯავახიშვილი ჩვეულებრივ დიდი გულისხმიერებით სწავლობდა ხოლმე ამა თუ იმ ქართველი მეფის ოჯახს — სახლობას, მემკვიდრეებს, მაგრამ აქ რატომღაც ვერ გამოიჩინა ჩვეული სიმახვილე და აღარც შემდეგ გამოჩნდა ვინმე ამ პირის ვინაობის გამრკვევი.

და მხოლოდ კ. კეკელიძემ მიუთითა ამ ბერის მამის (ბაგრატი) ვინაობა — ბაგრატ მესამე (ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია I, 1951, გვ. 190), მაგრამ არც ამის დასაბუთება უცდია, არც ამ ბასილის ადგილის გარკვევა ბაგრატ III-ის მემკვიდრეთა რიგში, არც მისი საერო სახელის დადგენა და არც მისი ცხოვრების შესწავლა საერთოდ.

საოცარი ის არის, რომ არც ნარატიულ საისტორიო წყაროებს და არც მინაწერებს ან კვინკლოსებს ბაგრატიის მემკვიდრეთა შესახებ არ შემოუნახავთ რაიმე მინიშნებანი.

თვით ბაგრატიონთა მეისტორიე სუმბატ ბაგრატიონსაც კი არაფერი აქვს ნათქვამი ამაზე. როცა იგი ფანასკერტის ციხეში ბაგრატის გარდაცვალებას აღნიშნავს (1014), მხოლოდ იმას მიუთითებს, რომ მან „დაუტევა ძე თვსი გიორგი, და დაჯდა იგი მეფედ წლისა იჴ(=18) (სუმბატ დავითისძის ქრონიკა, ე. თაყაიშვილის გამოცემა, 1949, გვ. 69).

რით შეიძლება აიხსნას ბასილის თუ ბაგრატის სხვა შვილთა იგნორირება სუმბატის მიერ?

ანდა რატომ დუმს „მატიანე ქართლისას“ ავტორი? რაშია საქმე?

ხომ არ არის **ბასილი** ბაგრატი III-ის უკანონო შვილი?

ანდა ეს ბასილი (და მისი და) ბაგრატი II რეგვენის შვილები იყვნენ და არა ბაგრატი III-ისა.

ცხადია, ბასილი არ არის ამ ბერის საერო სახელი, რადგანაც ეს სახელი მიღებული არ იყო ბაგრატიონთა სახლში.

როდის შეერთო „ბასილ ბაგრატიისძე“ ხახულის ძმობას, ამაზე გიორგი მთანმინდელის ცხოვრებაში არაფერია ნათქვამი.

არც ის ვიცი, რამდენი წლისა იყო ამ დროს, ანდა მანამდე სად იმყოფებოდა.

მართლაც თუ ის უფლისწულია, რატომ აღკვეცეს ბერად?

თუ, მართალია, მისი ბაგრატის ძეობა, მაშინ თითქოს პირმშო არ უნდა ყოფილიყო.

მეორეს კი ჩვეულებრივ შეიძლება ადრიდანვე ბერობა რგებოდა.

მაგრამ ტაოში ასეთი ტრადიცია არ იყო.

დავით III ბაგრატიონი მეორე ძე იყო ადარნასე კურაპალატისა (— 961), მაგრამ ტოლს არ უგდებდა უფროს ძმას (ბაგრატს).

შეიძლება უფრო ძეც კი იყო (თუ მართლაც მისი იყო).

ამას გვაფიქრებინებს ბაგრატის ვაჟის სახელი გიორგი. იმ დროის ტრადიციით ბაგრატს არ შეიძლებოდა თავისი უფროსი შვილისათვის გიორგი დაერქმია, რადგან ტაოს ბაგრატიონთა სახლში გიორგი მიღებული სახელი არ იყო.

სადაც სამართალია, მას თავისი ძისათვის, თუ ის ერთადერთი იყო, გურგენი უნდა შეერქმია — პაპის სახელი (მამით), ხოლო თუ მეორე იყო, მაშინ მეორე პაპის სახელი (დედის ხაზით).

მე დღესაც არ ვიცი ვინ იყო ბაგრატ III-ის თანამეცხედრე (რომელი ქართული სახლის შვილი თუ უცხოელი) და რა ერქვა მას ან მის მამას.

არაა გამორიცხული, რომ ბაგრატს, როგორც აფხაზთა მეფეს თავის 996 წელს დაბადებული შვილისათვის (თუ, რა თქმა უნდა, გამეფებისას მისი ასაკის სუმბატისეული განსაზღვრა (18 წლისა) სწორია). თავის დედის (გურანდუხტის) მამის სახელი (გიორგი) შეერქმია. იმ დროს ეს უფრო მიღებული იყო, რადგან იმ ჟამს, როცა გიორგი უფლისწული იშვა, ბაგრატ III ჯერ მხოლოდ ლიხთიქითის (აფხაზეთის) მეფე იყო და იმ ტრადიციების მატარებლად უნდა გამოსულიყო, რაც ლიხთიქითს მოსდგამდა.

ბასილ ბაგრატისძე კარგი ბერი ყოფილა, უმნიელო „ღმრთის მსახური“ (ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისაჲ, გვ. 117).

მას თურმე ამ ნიშნით არც დაჲ ჩამორჩებოდა. გიორგი მცირე ამ აზრს გიორგი მთაწმინდელის სიტყვებით ამაგრებს: „...რამეთუ იტყოდის წმიდაჲ იგი, ვითარმედ: „არა უდარეს იყო ღირსი ესე დედაკაცი ღმრთის-მსახურებითა ძმასა თჳსსა, ნეტარსა ბასილისო“ (იქვე).

სხვა მხრით თითქოს **ის გამორჩეული** არ უნდა ყოფილიყო...

მონაწილეობდა თუ არა მონასტრის კულტურულ ცხოვრებაში არ ვიცით.

არც ის ვიცი, როდის აღესრულა.

საინტერესოა, როცა მისი და და სიძე (ფერსი) მოღვაწეობდნენ რატომ მაინცდამაინც გიორგი მწერალი აირჩიეს და არა ბასილი?!

ბასილი ხომ ძმა იყო ფერსის მეუღლისა და მასზე ახლობელს სად ნახავდა.

მაგრამ ვინ გაუბედავდა ბასილის შინა მოძღვრად დადგომის შეთავაზებას?

„საყდარი ბედიისა“

ბედიის ტაძარი მდებარეობს სოფ. აგუ-ბედიაში, ოჩამჩირიდან 25 კმ დაშორებით (ჩრდილო-აღმოსავლეთით).

ტაძარი აგებულია სპეციალურად შერჩეულ შემალღებზე, რომელსაც მხოლოდ ერთი მხრით (დას-ით) აქვს მისასვლელი.

როდის დაიწყო ბედიის საყდრის მშენებლობა, არ ვიცი, დასრულებულა კი 999 წელს (გ. გოცირიძე, ბედიის ბარძიმი, 1984, გვ. 3).

ბაგრატს მესამე შვილიც ეშვა, ოლონდ ახლა უკვე ქალი. როდის დაიბადა უფლისწული, ამაზე პირდაპირი ცნობა არ შემოგვრჩენია.

არაპირდაპირი მონაცემებით უფლისწული 998 წლის ახლო ხანებში უნდა დაბადებულიყო, ალბათ, 999 ან 1000 წელს მაინც. რა სახელი შეარქვეს, არაა ცნობილი. ტრადიციის კვალად მას დიდედის (მამის მხრიდან) სახელი, გურანდუხტი, უნდა მიეღო, მაგრამ ბაგრატ მეფე უფრო პოლიტიკას უხდოდა ხარკს, ვიდრე ტრადიციას. ამაში პირმშო ძის (გიორგის) სახელიც გვარწმუნებს. ტახტის მემკვიდრეს ბაგრატმა თავისი მამის სახელი კი არ შეარქვა, როგორც ამას ტრადიცია აპირობებდა, არამედ თავისი დედის მამის, ეგრის-აფხაზეთის დიდი მეფის გიორგი მეორის სახელი.

ვინ იცის თავისი დედის სახელს მან რომელიმე ლიხთიქთელი დედოფლის სახელი ამჯობინა.

„უკეთუ ვისმეს ენებოს...“

„უკეთუ ვისმეს ენებოს განცდად და გულისხმის ყოფად სიმაღლისათვის დიდებისა მეფობისა მისისა, პირველად განიცადოს სამკაული ბედიის ეკლესიისა“ — წერს „მატიანე ქართლისა“-ს ავტორი (ქართლის ცხოვრება, 1, 1955, გვ. 281).

როგორც სწორადაა შენიშნული, ქართულ ისტორიოგრაფიაში „ეს ერთადერთი მაგალითია, როცა მეფობის სიდიადის განმსაზღვრელად გვევლინება... ტაძრისადმი შეწირული სამკაული“ (გ. გოცირიძე, ბედიის ბარძიმი, 1984, გვ. 3).

ჟამთა სიავეს, სამწუხაროდ, ვერ გადაურჩა ეს სასწაული და ამიტომ დღეს აღარ ხერხდება იმ „განცდისა და გულის-

ხმის ყოფის" დაკმაყოფილება, რაზეც ასე შთამბეჭდავად მოუ-
თითებს XI საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი.

ამ ხარვეზს მცირეოდენად მხოლოდ ბედიის ის ნაკლულად
მოღწეული ოქროს ბარძიმი ავსებს, რომელიც საქართველოს
ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული.

ბედიის ბარძიმი ქართული ჭედური ხელოვნების ბრწყინვა-
ლე ძეგლია (იქვ. გვ. 4).

მნამს ასეთი შვილოგილი

138 წლის ივლისში გარდაიცვალა ადრიანე კეისარი (117-
138). რადგან უძეო იყო ლუციუს ცეიონიუს კომიდუსი იშვილა
და კეისრადაც გამოაცხადა. მაგრამ მოტყუვდა, რადგან შვი-
ლობილი უნესრიგო ცხოვრებით ისე მოშლილი აღმოჩნდა, რომ
მამობილის სიკვდილამდე დაიღუპა.

ამის შემდეგ ადრიანემ ტიტე ავრელიუს ფულვიუს ანტო-
ნინუსი იშვილა და ის გამოაცხადა კეისრად. ამან გაუმართლა.
იმპერატორიც ღირსეული გამოდგა და შვილის (138-166).

გარდა იმისა, რომ მან სენატიც კი აიძულა „ღმერთად“ გა-
მოეცხადებინა თავისი მამობილი (და ამას სამხედრო ოპერა-
ციაც კი დასჭირდა), ადრიანეს რომში სპეციალური მავზოლე-
უმიც კი აუგო (დღევანდელი წმიდა ანგელოსის ტაძარი) და იქ
გადაასვენა (ლ. სანიკიძე, რომის იმპერია, 1984, გვ. 90-91; Н. А.
Машкин. История древнего Рима. 1947. გვ. 448).

შვილობილიც ამას ქვია.

არავითარი მსგავსი ერთგულება არ გამოუჩენია ბაგრატ III-
ეს თავისი მამობილის დავით III კურაპალატისადმი. დაკრძალ-
ვაზე კი ჩაბრძანდა ოლთისს, მაგრამ შემდეგ გააკეთა თუ არა
რაიმე მისი უკვდავყოფისათვის, არაფერია ცნობილი.

ასე იწყებს სუმბატი იმ აბზაცს, რომელშიც იმიერ-ტაოს მოსულ ბასილ კეისართან ქართველ მეფეთა შეხვედრას აღწერს: „და მივიდეს მის წინაშე ბაგრატ აფხაზთა მეფე [და] მამა მისი [გურგენ]“. (სუმბატ დავითისძის ქრონიკა, 1949, გვ. 68).

ისტორიკოსი აქ მხოლოდ პატივთა მიცემაზე ამახვილებს ყურადღებას და არაფერს ამბობს მთავარზე, რისთვისაც ქართველი მეფენი ეწვივნენ კეისარს — დავით კურაპალატის მემკვიდრეობის მიღება.

საფიქრებელი იყო, რომ ამ ხარვეზს ასე თუ ისე მატთანე ქართლისას ავტორი შეავსებდა, მაგრამ მან არა თუ ეს არ გააკეთა, ეს ფაქტი (ბაგრატ და გურგენ მეფეთა მისვლა კეისართან) სრულებით უგულებელჰყო.

ეს გარემოება შემდეგ ავტორებს უხერხულად მიუჩნევიათ და მატთანე ქართლისა სუმბატის ქრონიკის ცნობით შეუვსიათ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 278).

სუმბატი არაფერს ამბობს იმაზე, თავისი ინიციატივით წარუდგნენ კეისარს ქართველი მეფენი თუ თვით კეისარმა აწვია ისინი.

უფრო აქ წვევაა სავარაუდო, როგორც ეს ანის-შირაკის მეფის (გაგიკ I) მაგალითზეა დადასტურებული (ა. აბდალაძე, ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ერთეულთა ურთიერთობა IX-XI საუკუნეებში, 1988, გვ. 248).

თუკი კეისარმა სომეხი მეფე მოიწვია, ქართველი მეფეები უფრო უნდა მოეწვია, რადგან მათი ინტერესების თავისთან შეჯერება იმ დროს აუცილებელი იყო. კეისარი თავისი პოზიციის დათმობას არ აპირებდა, მაგრამ ბაგრატიისა და გურგენის ინტერესებიც რომ გასათვალისწინებელი იყო, ესეც კარგად

იცოდა. თუმცა იმ ზომით მაინც ვერ გათვალა სიტუაცია, რომ კონფლიქტი აეცილებინა.

ეტყობა, ასევე მიწვევით ეწვივნენ კეისარს ვასპურაკანის მეფეები, ძმები გურგენ და სენექერიმ არწრუნებიც, არ ეახლა მხოლოდ ერთი ანის-შირაკის მეფე და ერთმაც — ვანანდის (კარის) მეფემ აბას I-მა (990-1020) ბრძოლაც კი გაუმართა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ყურადღება უფრო გაგიკ I-ის კეისართან არგამოცხადებაზეა გამახვილებული (ალ. აბდალაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 248-249).

რაც შეეხება აბას I-ის ბრძოლით დახვედრას, ხოლო სხვათა გამოცხადების მიზეზებს, მათი საფუძვლიანი შესწავლა თითქმის არავის უცდია.

ქართველ მეფეთა მისვლა კეისართან უთუოდ სწორი გადაწყვეტილება იყო. მათ კარგად იცოდნენ, რომ დავითის მემკვიდრეობიდან კეისარი ბევრს არაფერს დათმობდა, მაგრამ ასეთ სიძუნწეს თუ გამოიჩინდა, ამას, ეტყობა, ვერ წარმოიდგენდნენ.

ამ შეხვედრაზე, როგორც ჩანს, კეისარმა დავითის მემკვიდრეობაზე სიტყვის ჩამოგდება საჭიროდ არ მიიჩნია და ქართველ მეფეებს მხოლოდ ბიზანტიური ტიტულების ბოძება აკმარა და ისიც უკეთური მანერით (მამას უფრო დაბალი პატივი (მაგისტროსობა) უწყალობა, ხოლო შვილს — მალალი (კურაპალატისა)).

კეისარს, ეტყობა, იმედი ჰქონდა, რომ ეს გარემოება ქართველ მეფეთა დაპირისპირებას შეუწყობდა ხელს და ამით მათი ყურადღება დავითის მემკვიდრეობიდან ურთიერთქიშპზე გადავიდოდა, მაგრამ ისეთ გონიერ მოღვაწეთა პირობებში, როგორც გურგენი და ბაგრატ მეფენი იყვნენ, ამ მზაკვრობამ ველარ გასჭრა და მალე ქართველთა სამეფო მკვეთრად დაუპირისპირდა ბიზანტიას... სად მოხდა ეს შეხვედრა, ამაზე არც სუმბატი ამბობს რასმე და არც სხვა წყარო.

თუ საერთო ვითარებას გავითვალისწინებთ, შეხვედრა თითქოს იმიერ-ტაოს გულში — ოლთისს უნდა შემდგარიყო, სადაც დავითის მამულების მემკვიდრე კეისარი დაბანაკდა. როდის იყო ეს?

უდავოა მხოლოდ ერთი რამ, ეს დავითის სიკვდილის შემდეგ იყო. რაც შეეხება ამ აქტის თარიღს, როგორც უკვე ითქვა, იგი საბოლოოდ ჯერ კიდევ არაა დადგენილი და 1000-1001 წლებს შორის მერყეობს.

„ბაგრატის ციხე“

ასე იწოდება ციხის ნანგრევები მდ. ბესლეთის მარცხენა სანაპიროზე.

ამ ძეგლს ყურადღება ჯერ კიდევ ვ. სიზოვმა მიაქცია XIX ს-ის 80-იან წლებში (მისი, Восточное побережье черного моря, Арх. акск, вип. II, М. 1899, გვ. 43)

„ბაგრატის ციხით“ განსაკუთრებით დაინტერესდა ნ. ბერძენიშვილი 1951 წელს, როდესაც იგი სპეციალური სამეცნიერო ექსპედიციით ეწვია ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოს.

პირველ რიგში ისმება კითხვა: რომელი ბაგრატი უნდა ვიგულისხმოთ აქ — ბაგრატ I ლიხთიქითის მეფე (IX ს.), ბაგრატ III საქართველოს გამაერთიანებელი (978-1014), ბაგრატ IV (1027-1072) თუ სხვა ვინმე?

ნ. ბერძენიშვილი წინასწარულად ამათგან უფრო მისაღებად IX საუკუნეში მოღვაწე ბაგრატ მეფეს ანიჭებდა იმ პირობით, თუ ციხის ნგაგებობა ამის საშუალებას მოგვცემდა“ (ნ. ბერძენიშვილი, აფხაზეთში (ექსპედიციის ხელმძღვანელის დღიურიდან (1951 წ.), საქართველოს ისტორიის საკითხები, I, 1964, გვ. 294).

ნ. ბერძენიშვილს იმ დროს ეს ნანგრევები უშუალოდ არ მოუხილავს. მის შესწავლას იგი შემდგომი წლისათვის ითვალისწინებდა (იქვე).

განახორციელა თუ არა ეს განზრახვა მეცნიერმა არ ვიცით. შემდგომი ხანის ვითარებიდან ყურადღებას იქცევს „საქართველოს სსრ კულტურის ძეგლები“ (1959 წ.) რომელშიც ბესლეთის სიძველეებიდან მხოლოდ ხიდი (ქეისა, XI-XII ს) და „განვითარებული შუა საუკუნეების“ ეკლესია იხსენიება (გვ. 140).

საინტერესოა, ამ კრებულის შემდგენელთ როგორ გამოჩინათ ასეთი „ფრიად საინტერესო“ ძეგლი (ნ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 294). თუმცა ამან არ უნდა გაგვაკვიროს, რადგან ამ წიგნში არა მარტო მნიშვნელოვანი ძეგლებია გამოჩენილი, არამედ დასახელებაშიც დიდი ხარვეზებია, დათარიღებაშიც და ა. შ.

ამავე ციხეს მოგვიანებით გაკვრით შეეხო თ. ბერაძეც. მოიხილა თუ არა ეს ძეგლი მან ადგილზე არ ვიცით, მაგრამ, ჩანს, ეჭვი ეპარება მისი სახელწოდების სისწორეში და ამას მონიშნავს ამ ძეგლის „ე. წ. ბაგრატიის ციხე“-დ გამოცხადება (თ. ბერაძე, ვახუშტი ბაგრატიონი და საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, IV, 1971, გვ. 65).

1967 წლიდან ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოში არაერთი საველე გასვლა განვახორციელეთ ჩვენც, მაგრამ ამ ნანგრევების ნახვა, სამწუხაროდ, დღემდე არ მოგვიხერხდა.

ასეთ ვითარებაში თითქოს უფრო უპრიანი იყო, რომ ამ ძეგლზე მსჯელობისაგან თავი შეგვეკავებინა, მაგრამ რატომღაც გვგონია, რომ ციხის სახელის მიმცემი მეფე თითქოს ბაგრატ III უნდა იყოს.

აქეთკენ გვეწევა ამ მეფის მშენებლობა ბედიაში, სადაც ბაგრატიმა დიდად მნიშვნელოვანი ტაძარი ააგო.

ამ ფონზე უფრო გასაგებია მის მიერვე ბესლეთის ციხის აგება (სოხუმის ციხიდან 3 კმ-ზე).

სიტყვის მოთოკვა აქ ძალიან გაძნელებოდა ძეგლის ნაშთები რომ მეცნიერულად იყოს მოხილული, მაგრამ, რადგან

ეს ჯერ კიდევ სამომავლო საქმედ რჩება, ამიტომ დროებით შეიძლება მხოლოდ ამ უსახური შენიშვნით დავკმაყოფილდეთ. თუმცა ერთი მცირე შენიშვნა მაინც აუცილებელია.

თუ ეს ნანგრევები მართლაც ბაგრატ მესამეს უკავშირდება, მაშინ ის, თუ ადრეული ხანის არა, იმ ჟამისა მაინც უნდა იყოს, როდესაც ბედიის ტაძარი შენდებოდა (X-XI სს მიჯნაზე).

გარდატენის ფერისცვალება X-XI სს მიჯნა?

სოფელ გარდატენს (გორის რ-ნი) მრავალი სხვადასხვა დროის ძეგლი ან მისი ნანგრევებია მოღწეული. მათ შორის ჩვენს ყურადღებას იქცევს მწვანე (ან ფერისცვალებისა) საყდარი, რომელიც სოფლიდან 1 კმ-ზეა (აღმ-ით). (საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, 1990, გვ. 53).

ეს დარბაზული ეკლესია ნატეხი ქვებითაა ნაშენი და მოპირკეთებულია მომწვანო ტუფისა და ნატეხი ქვით (იქვე).

ეკლესია ჩვენამდე ძლიერ დაზიანებული სახითაა მოღწეული. სრულებით აღარაა შემონახული დას. კედელი და გადახურვა.

დაზიანებულია სამხრეთის კედელიც. აფსიდა ნახევარწრიულია (იქვე).

სხვა რაიმე ხელშესახებიცნობა არ მოგვეპოვება, მაგრამ, ვფიქრობთ, რომ სწორედ ეს ეკლესია უნდა აეგო სწორედ ბაგრატ მესამეს. ერთადერთი, რაც ამაში გვაიმედებს, ეს ტაძრის აგების თარიღია (X-XIII — იქვე).

ბაგრატის სახე ბედიის ტაძარში
(XI ს-ნის დამდეგი)

ბაგრატის სახე ბედიაში ტაძრის სამხრეთის კედელზეა გამოსახული.

ამ ფრესკას რ. შმერლინგი მხატვრობის პირველ ფენას მიაკუთვნებს და XI საუკუნის დამდეგით ათარილებს (Р. О. Шмерлинг, К вопросу датировке росписи храма Бедия, сообщ. АНГССР, т. XVIII, № 4, 1957, 510).

დათარილება პალეოგრაფიულ მონაცემებს ემყარება და მისაღებად ითვლება (Л. А. Шервашидзе, Средневековая монументальная живопись в Абхазии, 1980, გვ. 34)

ქტიტორ მეფეს ხელში უჭირავს ტაძრის მოდელი, როგორც ეს საერთოდ იყო მიღებული იმ დროს.

ბაგრატის ამ პორტრეტმა ჩვენამდე, სამწუხაროდ, დიდად დაზიანებული სახით მოაღწია. მეტწილად ის ზემო ნაწილით არის შემონახული და ისიც ძალიან ფრაგმენტულად (იქვე). საბედნიეროდ, ეს სინაკლულე არც ისე შეეხება მეფის პირის სახეს და ამიტომაც ხერხდება მის თავისებურებათა გარჩევა.

დ. შერვაშიძე მეფის სახეს ასე აღწერს: „Лицо... несколько вытянуто, что ещё больше усиливается удлиненной бородой, глаза большие, широко открытые, нос прямой, тонкий.“ (იქვე).

პორტრეტი მეფის სიდიადეს უსვამს ხაზს. ეს ჩანაფიქრი შემდეგი თავისებურებებით არის განხორციელებული: 1. ფიგურის სიდიდე, 2. კონტურის ლაკონურობა და 3. ფიგურის პროპორციულობა ფართოდ მომრგვალებული მხრებით (იქვე, გვ. 55).

ბაგრატი მესამის ფრესკაზე აშკარად მოჩანს გვიანდელი გაახლეხის კვალი, მაგრამ მეფის ჩაცმულობა მაინც პირველი სახით არის შემონახული.

მეფის ტანსაცმელი, ისე როგორც გვირგვინი, მდიდრულად არის შემკული ოქროთი და მარგალიტით (იქვე).

ათონის მონასტრის ერთი ხელნაწერის ანდერძი ლმეროს „ბაგრატ აფხაზთა მეფისა და ქართველთა კურაპალატის“ დიდებას შესთხოვს იმის გამო, რომ მან „ინება აღწერაჲ წმიდისა ამის წიგნისა წმიდათა მონაშეთაჲ A. Цагарели, Сведения, I, 1886, 83, ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, II, 1983, გვ. 125).

იქვე მითითებულია თარიღიც: „ინდიქტიონსა მეფობისა მათისასა: კე“ (25). თუ ბაგრატის გამეფებას 978 წელს ვიგულისხმებთ, მაშინ მისი მეფობის 25 ინდიქტიონი 1002 წელზე მოვა.

ანდერძის შემდგენელი, ეტყობა, ბაგრატის გამეფებას, ცოტა ადრე (977 წ.) გულისხმობს, ამას მოწმობს დასაბამური სისტემით მისგანვე აქ შემოთავაზებული თარიღი უზ(607). $6607-5604=1003$.

და ბოლოს ქორონიკონსაც მიუთითებს — სკბ — 222-ს, რაც 1002-ს ($780+222=1002$) გვაძლევს.

ხცისის (წვიმოეთის) საყდარი 1002-1608)

ხცისი გაღმამხრის (საციციანოს) სოფელია (ხაშურის რ-ნი). სოფელსა და მის მიდამოებში რამდენიმე ისტორიული ძეგლია მოღწეული, მათ შორის ყველაზე საინტერესო და ძველიცაა, ადგილ წვიმოეთის არსებული ნათლისმცემლის მშენიერი ტაძარი, რომელიც XI საუკუნის დამდეგსაა აგებული.

როგორც მისი ერთი (აღმ. ფასადზე) სააღმშენებლო წარწერა (ასომთავრული) გვამცნობს, მისი მშენებლობა განუხორციელებია გლახაკ ანანიას“ (მთავარეპისკოპოსი).

წარწერაში მხოლოდ ტაძრის მშენებლობის დაწყებაზეა („ვიწყე შენებად“) გამახვილებული ყურადღება და მითითებულია მისი თარიღიც (ქორ. სკბ (222), რაც 1002 წელს შეესატყვისება.

თუ როდის დასრულდა ტაძრის მშენებლობა, ამაზე პირდაპირი ჩვენება არ მოგვეპოვება. არაპირდაპირ ცნობათაგან საინტერესოა ამავე წარწერაში დადასტურებული ბაგრატ III ტიტულატურა — „ბაგრატ აფხაზთა და ქართველთა მეფე და კურაპალატი“ (საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, 1990, გვ. 461).

„ქართველთა მეფე“ ბაგრატის ტიტულატურაში მამის (გურგენ მეფეთა მეფე) გარდაცვალების შემდეგ ჩნდება მხოლოდ.

თუ ამას გავითვალისწინებთ, ხცისის (წვიმეთის) ნათლისმცემლის მშენებლობის დასრულების ქვემო ქრონოლოგიურ საზღვრად მივიღოთ 1008 წელი, როდესაც გურგენი აღესრულა. ზემო კი ამ წელსვე ან ახლო ხანებშია საძიებელი.

ბაგრატიის ტაძრის ჩრდილოეთის კედლის ერთი ასომთავრული წარწერა გვამცნობს: „ოდეს განმტკიცნა იატაკი, ქორონიკონი იყო 223“.

იატაკის დაგება ისეთ მნიშვნელოვან ფაქტად მიუჩნევიან, რომ ქორონიკონის დასმით და სპეციალური წარწერით აღუნიშნავთ. ქორ. 223. თანამედროვე წელს სათვალავის 1003 წელს შეესატყვისება ($780 + 223 = 1003$).

რამდენი წელი გავიდა მშენებლობის დაწყებიდან, ვიდრე იატაკის „განმტკიცვნას“ მორჩებოდნენ, არ ვიცით, მაგრამ ასეთი გრანდიოზული ტაძრის მშენებლობას რომ საკმაოდ დიდი დრო დასჭირდებოდა, ამას რა მიხვედრა უნდა. თუ ამას გავითვალისწინებთ, ბაგრატი ტაძრის მშენებლობას X ს-ის შუახანებში მაინც უნდა შედგომოდა.

„აღეშენა... ჯელითა...“

1003

ბაგრატიის ტაძრის აღმოსავლეთის სარკმლის წარწერა გვაუწყებს: „აღეშენა წმიდა... ესე საყდარი ჯელითა...“, მაგრამ ვისი ჯელითა ამის გარჩევა უკვე შეუძლებელი გამხდარა (ვ. ბერიძე, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრები, 1956, გვ. 6, შენიშვნა 1).

ზოგიერთი ავტორი ფიქრობს, რომ შეიძლება ბაგრატიის ტაძრის ხუროთმოძღვრები იყვნენ ზაქარბერ თურმანიძე და ოქროპირი, რომლებიც ტაძრის სხვა წარწერებში იხსენიებიან (ვ. ჩაკვეტაძე, ძველი უქიმერიონზე, 1964, გვ. 17).

ვარაუდის უფლება, რა თქმა უნდა, ამ თვალსაზრისს შეიძლება ჰქონდეს, მაგრამ დასაბუთება ჭირდება. სხვა თუ არაფე-

რი ამ წარწერების პალეოგრაფიული ანალიზით ის მაინც უნდა დადგინდეს ეკუთვნის თუ არა ისინი X-XI სს-თა მიჯნას. ასეთი ძიება კი დღემდე არავის ჩაუტარებია, მაგრამ უამისოდაც ჩანს, რომ ეს პირები ხუროთმოძღვრები არ არიან, რადგან ასეთებს „ნაკლებ თვალსაჩინო ადგილებში“ კი არ გამოსახავდნენ, როგორც ეს ბაგრატის ტაძარშია (იქვე), არამედ „ყველაზე თვალსაჩინო ადგილზე“ ათავსებდნენ (ვ. ბერიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 11). ამის ნიშნად საკმარისია ოშკის ტაძრის მშენებელ გრიგოლისა და საფარის ხუროთმოძღვრის ფარეზასძის წარწერები დავასახელოთ (იქვე).

აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ წესს არა მარტო ძველად იცავდნენ, არამედ გვიანშუასაუკუნეებშიც არ ღალატობდნენ (სოფ. მცხეთა (ლეჩხუმს), ბარაკონი (რაჭას) და სხვა — იქვე).

ბაგრატის ტაძარი ორი ხუროთმოძღვრის ნახელავი ჩანს. ტაძრის ძირითადი ნაწილი, რომელიც 103 წელს აკურთხა ბაგრატმა, პირველი ხუროთმოძღვრისაა, ხოლო გუმბათისა, რომელიც მოგვიანებით აშენდა, სხვა ყოფილა.

აღმოსავლეთ სარკმლის წარწერა თითქოს პირველ ხუროთმოძღვარს უნდა გულისხმობდეს.

„ჰოჲ მეუფეო...“

1003

ასე იწყება ქუთაისის ბაგრატის ტაძრის ერთი ასომთავრული წარწერა, რომელიც ჩრდილო კედელზეა. წარწერა არქიტექტორმა ვახტანგ ცინცაძემ წაიკითხა:

„ჰოჲ მეუფეო, მფლობელო ყოველთა სუფევათაო! უმეტესად ადიდე ძლიერი ბაგრატ კურაპალატი, აფხაზთა და ქართველთა მეფე, თანა მამით, დედით, დედოფლით და ძით მ(ათით... ამინ“.

ნარწერა უთარილოა, მაგრამ მისი დაწერის დროს განსაზღვრაში თვით ეს ძველი გვეხმარება თავისი მდიდარი ჩვენებებით.

ამ ცნობების მიხედვით, ნარწერის დაწერის ქვემო ქრონოლოგიური საზღვარიც ნათელია და ზემოც. ქვემოს ბაგრატის კურაპალატობა დებს, ხოლო ზემოს — გამაერთიანებული მეფის, მამის გარდაცვალების წელი. ეს უკანასკნელი დადგენილია — 1008 წელი. ასე არ ითქმის კურაპალატობის მიღებაზე. ცნობილია, რომ ეს მოხდა დავით კურაპალატის სიკვდილის ახლოხანებში, მაგრამ, თუ როდის გარდაიცვალა დავითი, ჯერ-ჯერობით დადგენილი არ არის და მერყეობს 999 წელსა და 1001 წელს შუა. თითქოს უფრო სწორი უნდა იყოს სომხური წყაროების 1000 წელი. თუ ეს ცნობა სწორია, მაშინ ბაგრატ მეფისათვისაც კურაპალატობაც 1000 წელს უნდა მიენიჭებინათ.

თუ ამას მივიღებთ, მაშინ ბაგრატის ტაძრის ჩვენთვის საინტერესო ნარწერის ქვემო ქრონოლოგიური საზღვარიც 1000 წელი იქნება.

ამ ჩვენებებით, ნარწერა 1000-1008 წლებში შესრულებულად იგულისხმება, თუმცა ამ ქრონოლოგიური ჩარჩოების დავინრობაც არ არის შეუძლებელი. ამის საშუალებას იძლევა ნარწერის პალეოგრაფიულ თავისებურებაზე დაკვირვება.

ნარწერის ხელი ძალიან მიაგავს იქვე ახლოს მდებარე თარიღიან ნარწერას, რომელიც ბაგრატის ტაძრის იატაკის „განმტკვიცნას“ ეხება. ესაა ქორონიკონი 223, რაც თანამედროვე წელთსათვალავის 1003 წელს შეესატყვისება.

ნარწერა მრავალ საყურადღებო ჩვენებას შეიცავს, მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია ცნობა მეფის დედაზე, რომლის ცხოვრების ბოლო წლებზე მწირი ცნობები მოგვეპოვება და ეს ჩვენება სულზე მისწრებაა სწორედ.

ასევე ითქმის მეფის „ძე“-ზეც. ნარწერის დაწერის წამს (1003) მხოლოდ ამ ერთი ძის ამარა ყოფილა მეფე და სხვა შვილები ამის შემდეგ შესძენია.

„ამანვე (ბაგრატ III-მ) აკურთხა ეკლესია ქუთათისა“ — ნერს XI საუკუნის ისტორიკოსი და იქვე შენიშნავს, რომ ეს იქმნა „განგებითა დიდითა და მიუწვდომელითა“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 281).

ქუთათის ტაძარი იმ ტიპის ხუროთმოძღვრების ძეგლია, როგორიც ოშკი, იმიერ ტაოს და ალავერდი-კახეთს. მაგრამ არც ერთის აგება ისეთი დიდი ზეიმით არ აღნიშნულა, როგორც ქუთათის ბაგრატის ტაძრის კურთხევისას გაიმართა.

ეს მართლაც უპრეცედენტო აქტი იყო რადგან ამ ზეიმს მხოლოდ ჩენილნი საქართველოსანი კი არ ესწრებოდნენ, არამედ უცხო სახელმწიფოთა დელეგაციებიც: „... შემოიკრიბნა მახლობელნი ყოველნი ჯელმნიფენი და კათალიკოსნი, მღვდელმოდღუარნი და ყოველთა მონასტერთა წინამძღუარნი და ყოველნი დიდებულნი ზემონი და ქვემონი, მამულისა და სამეფოს მისისა მყოფნი და სხუათა ყოველთა სახელმწიფოთანი“ (იქვე).

ამ ზეიმს ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად ყურადღება მხოლოდ ნ. ბერძენიშვილმა მიაქცია 1956 წელს, მეცნიერი განსაკუთრებით უსვამს ხაზს ამ ზეიმში მონაწილე „უცხო ხელმწიფეთა მოპატიჟებას“ (საქართველოს ისტორია (მაკეტი), 1956, გვ. 147).

ეს ზეიმი, რამდენადაც ჩვენთვისაა ცნობილი ჯერჯერობით, უპრეცედენტოა ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში, ყოველ შემთხვევაში იმ ცნობების მიხედვით, რაც ჩვენამდე შემორჩა.

ძალიან საინტერესოა ამ ზეიმის მონაწილეთა პერსონალია. და ეს არა უბრალო ცნობისმოყვარეობის გამო, არამედ ბაგრატ მეფის პოლიტიკური კათშირების წარმოსაჩენად.

ზეიმის მონაწილეთა ნუსხის შედგენაში დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ ფაქტის თარიღს, რასაც არც მათიანე ქართლისას ავტორი აღნიშნავს და არც სხვა რომელიმე მომდევნო ავტორი.

ჩვენი აზრით, ეს ამბავი თითქოს იმ წელს უნდა მომხდარიყო, როცა ტაძრის იატაკი დაიგო (ქრ. 223-1003 წ.).

1. „მახლობელნი... ჯელმნიფენი“

1. მეფეთა მეფე გურგენი (994-1008)
2. მისი მეუღლე, ლიხთიქითის მეფის გიორგი მეორის (921-957) ასული გურანდუხტი.
3. კახთა ქორეპისკოპოსი, კვირიკე II-ის ძე, დავით I (976-1008 ?).
4. მისი მეუღლე ჰერეთის მთავრის იშხანიკის (გარდ. 960 წლის ახლოს) ასული და ჰერეთის ტახტის მემკვიდრე დინარ დედოფალი.

3. „ყოველთა მონასტერთა წინამძღუარნი“

ა. ქვეყნის შიგნით

ა) ქართლი

შიომღვიმის

ბოლნისის

რუისის

ურბნისის

ლარგვისის

იკორთის

კაბენის

წილკანის

სამთავისის

ქვათახევის

ფიტარეთის

მძოვრეთის

მუხრანის

გორის

ტანძის

ახალგორის
 ბელოთის
 დუშეთის
 გრემისხევის

ბ. ლიხთიქითი

ბიჭვინტის
 ანაკოფიის
 ცხუმის
 დრანდის
 მოქვის
 ბედიის
 ცაიშის
 ხობის
 მარტვილის
 ჯუმათის
 შემოქმედის
 ხინოს
 აჭის
 გურიის უდაბნოს

ერკეთის
ფერსათის
ვარციხის
ქუთაისის

საზღვარგარეთს

კახეთის საქორეპისკოპოსოს ლავრებიდან:

გარეჯის
ზედაზენის
სამთავროს (მცხეთა)
ნეკრესის
იყალთოს
ალავერდის
მარტყოფის
ნინოწმინდის
ბოდბეს
გრემის
თელავის

ქართულთა სამეფოს ლავრებიდან:

1. ბანის ლავრის წინამძღვარი
2. პარხალის ლავრის წინამძღვარი
3. ოთხთა ეკლესიის ლავრის წინამძღვარი
4. იშხნის ლავრის წინამძღვარი
5. ტბეთის ლავრის წინამძღვარი
6. ანჩის ლავრის წინამძღვარი
7. ოპიზის ლავრის წინამძღვარი
8. შატბერდის ლავრის წინამძღვარი
9. ხანძთის ლავრის წინამძღვარი
10. მერეს ლავრის წინამძღვარი

პალესტინა

1. საბანშინდის წინამძღვარი
2. პალაერის
3. სინას
4. ჯვარის
5. გოლგოთის
6. კაპპათა
7. გეთსმანიის და მრავალი სხვა.

სირია

1. შავი მთის
2. რომან წმინდის
3. სიმონ წმინდის
4. კალიპოსის
5. კასტანას
6. ეზრას
7. ლერწმისხევის
8. თუალთა მონასტრის
9. ბარლანწმინდის

ბიზანტია:

1. ოლიმპის
2. რომანას
3. ათონის
4. კონსტანტინეპოლის
5. ხორას
6. ტრიანდაფლივის
7. მანგანის
8. კვიპროსის
9. პეტრიწონის
10. პარხალის

11. ოთხთა ეკლესიის — იმიერ-ტაო
12. ოშკის
13. ხახულის

უცხო-ო ხელმწიფენი:

მონღეული უნდა ყოფილიყვნენ:

1. 1. ბიზანტიის იმპერატორი ბასილი II (976-1025).

ჩამოვრძანდა თუ არა, არ ვიცით (უფრო, ალბათ, არა).

2. კიევის რუსეთის მთავარი ვლადიმირი (980-1015)
3. ვანანდის (კარის) მეფე აბას I (990-1020)
4. ანის-შირაქის მეფე გაგიკ I (985-1031)
5. ვასპურაკანის მეფე
6. სივნიეთის მეფე
7. გუმარქ-ძორაკერტის მეფე
8. ოვსთა მეფე
9. ტმუტარაკანის მთავარი

მეფე და მისი ოჯახი

ბაგრატ III

დედოფალი

ტახტის მემკვიდრე გიორგი

მეფის მშობლები

მამა მეფეთ-მეფე გურგენი

დედა გურანდუხტი

ბაგრატი სერიოზულად მოემზადა კახეთის ოპერაციისათვის, „ყოვლითა სპითა თესითა“ (იგულისხმება ლიხთიქითის ლაშქარი) „გარდამოვიდა ქართლს“ და „ნარგზავნა მოციქული კახეთს“ (მატიანე ქართლისა, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 278).

„ყოველი სპა“ აქ *Lapsus Calamis* უნდა იყოს, რადგან ასე რომ ყოფილიყო მაშინ დღევს მდგარ მეფეს, როცა კახეთზე ლაშქრობის უამიდადგა, ლიხთიქითისა და შიდა ქართლის ლაშქრის სასწრაფო წვევა აღარ დასჭირდებოდა (იქვე, გვ. 279).

ისტორიკოსი საჭიროდ არ თვლის დაასახელოს მოციქულის ვინაობა. და ეს იმიტომ, რომ მას ისეთი რანგის პოლიტიკურ მოღვაწედ არ მიიჩნევს, რომელიც ასე შევიდოდა საქართველოს ისტორიის სასწავლო წიგნში.

რა თქმა უნდა, არსებითი მნიშვნელობა არ ექნებოდა იმას, თუ ვინ იყო ის წარმოშობით ლიხთიქითელი თუ ქართლელი, მაგრამ, რადგან მას ქართლის წართმეულ ციხეთა დაბრუნება უნდა მოეთხოვა კახეთის ქორეპისკოპოს დავითისათვის, უფრო უპრიანი იქნებოდა, ალბათ, რომ ქართლელი ყოფილიყო.

ულტიმატუმი ქართლის ციხეების დაბრუნებაზე მხოლოდ საბაბი იყო გათვალისწინებული ომისა და ისიც კარგად იყო გათვლილი, რომ კახეთი ამ ულტიმატუმს არ დააკმაყოფილებდა და ომი გარდაუვალი იქნებოდა.

ასე რომ არ ყოფილიყო გაანგარიშებული, მაშინ ბაგრატი ლიხთიქითის ჯარებით არ გადმოვიდოდა ქართლს და კახეთს გასალაშქრებლად მზადყოფნით არ დაელოდებოდა მოციქულის დაბრუნებას.

თუ მატიანე ქართლისას ვერწმუნებით, დავით ქორეპისკოპოსს არა თუ უბრალოდ უთქვამს უარი ქართლის ციხეთა დაბრუნებაზე, არამედ ღირსეულ დახვედრაზე მზადყოფნაც

შემოუთვლია: „უკეთუ ეძიებ ციხეთა, იყოს ჩვენს შორის დამ-
ჯერებელი მკლავი და ომი. ხოლო მე წინა მოგეგები ქსანსა
ზედა“-ო (იქვე).

არ ვიცი ისტორიკოსი თავისებური რედაქციით გადმოს-
ცემს ქორეპისკოპოსის შემონათვალს და არ ვიცი მართლა
ასე თქვა მან, მაგრამ ერთი კია, რომ დავით ქორეპისკოპოს-
მა თავისი შემონათვალი ვერ აღასრულა და არა თუ ქსანზე
ვერ შეეგება მოწინააღმდეგეს, კახეთის დედაქალაქთანაც კი
ვერავითარი წინააღმდეგობა გაუწია და ბაგრატის ლაშქარიც
თიანეთს ისე შევიდნენ, რომ ხმლის ერთი მოქნევაც არ დას-
ჭირვებიათ.

„ბანუწყარ ბაბრატ“

1008 წელს ან 1010

დავით ქორეპისკოპოსის უკმეხ შემონათვალს გაუნანყენე-
ბია ბაგრატ მეფე, რომელიც იმ დროს ჯავახეთის გულს დღივს
მდგარა — „რამეთუ განაგებდა საქმეთა ტაოსა და ქართლისა-
თა“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 278).

„განაგებდა“ ტევადი სიტყვაა და ფართო გაგებით ქვეყნის
მართვა-გამგეობას ნიშნავს, რომელშიც ახლა, ალბათ, უპირვე-
ლესი ადგილი ექნებოდა განკუთვნილი კახეთზე ლაშქრობისათ-
ვის ლაშქრის წევვას.

ზემო ქვეყანაში ეს საქმე მას მოციქულის მოსვლამდე ჰქო-
ნია ჩატარებული და „ზემო ლაშქარი“ შემოკრებილი (იქვე, გვ.
279), ხოლო ლიხთიქითისა და ქართლის (რესპ. შიდა ქართლის)
სპათა გამოსაწვევად დღივიდან „წარგზავნა კაცი მოსწრაფედ“
(იქვე).

არც აქ ამ კაცის ვიანობას ასახელებს ისტორიკოსი, მაგრამ
ეს მას შემდეგ, რაც დიპლომატის გვარი არ გვამცნო, სამხედ-

რო უწყების მოხელის (მალემსრობლის) დასახელება გასაკვირი.

ლაშქრის სასწრაფო წვევას იმ დროს ორი-სამი კვირა მაინც უნდა დასჭირებოდა, და ეს მით უმეტეს ლიხთიქითში.

და მეფეც დღივიდან კახეთისაკენ იმ ანგარიშით დაიძრა, რომ დასავლეთისა და შიდა ქართლის ლაშქარი მცხეთის ხიდთან შეხვედროდა.

დღივიდან მცხეთისაკენ მიმავლი გზა თრიალეთზე გადიოდა. ეს რეგიონი კარგაზნაი უკვე ბაგრატს ეკავა და აქ რაიმე წინააღმდეგობა არ შეხვედებოდა.

დიდძალმა ლაშქარმა მოიყარა თავი მცხეთის ხიდთან (ზემო სპა, ლიხთიქითის სპა, შიდა ქართლის სპა).

დიდი ლაშქრის შეყრა ბაგრატს მამობილის პრაქტიკიდან ჰქონდა შეთვისებული.

ლაშქრის სიდიდე დიდ გავლენას ახდენდა მონინააღმდეგეზე და ასე თუ ისე აიძულებდა კორექტივები შეეტანა მის ადრინდელ გეგმაში. ასე მოხდა ამ დროსაც.

ქორეპისკოპოსს ამოდენა ლაშქრისათვის წინააღმდეგობის ძალა არ შესწევდა და იძულებული იყო ციხეებში გამაგრებულიყო.

ქორეპისკოპოსის ასეთი ტაქტიკა ხელს არ აძლევდა, რადგან ცალკეული ციხისათვის ბრძოლა მისთვის სასარგებლო არ იყო. მაგრამ ქვეყნის საფერისად ერთხანს მაინც უნდა მიეღო ეს ბრძოლა, ხოლო შემდეგ ჰერეთს გაელაშქრა, სადაც ასეთი ვითარება არ იყო და ამით გადაეფარა თავისი წარუმატებლობა კახეთს.

ისტორიკოსი აქ მეტად მოხერხებულად იქცევა. ის მხოლოდ იმას მიუთითებს, რომ მეფემ „ინყო ბრძოლად ციხეთა (იქვე), მაგრამ ნაცვლად იმისა, რომ ამ ბრძოლის (ციხეთა წინააღმდეგ) შედეგი გვამცნოს, სრულიად მოულოდნელად ჰერეთს მიღწეულ წარმატებას გვაჩვენებს ხელში: „და მას ჟამსა აღიღო ქუეყანა ჰერეთისა“-ო (იქვე).

ვის მაგივრად დანიშნა ბაგრატმა ეს აბუღალი და ვინ იყო ის თავად, ამაზე მათიანე ქართლისას ავტორი არაფერს ამბობს (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 279).

როგორც ა. ბოგვერადე ფიქრობს, ჰერეთის მეფე იოანე — სენექერიმის შემდეგ ჰერეთის გამგებლად უნდა მიენიჭათ მისი და (დინარი), რომელიც კახთა ქორეპისკოპოს დავითზე იყო გათხოვილი (ა. ბოგვერადე, დასახ. ნაშრ., გვ. 294).

ეს ფაქტი თითქოს მათიანე ქართლისას ავტორისთვისაც არ უნდა ყოფილიყო უცნობი, მაგრამ ის ამის აღნიშვნას საჭიროდ არ თვლის.

ამას კი დიდი მნიშვნელობა აქვს მისი „მემკვიდრის“ აბუღალის ვინაობის ასე თუ ისე წარმოსაჩენად.

ბაგრატის მიერ ჰერეთში აბუღალის ამალგება პირველყოვლისა ყურადღებას იქცევს სტატუსის თვალსაზრისით. გამართიანებელმა მეფემ ის მეფედ კი არ დასვა, როგორც ეს ჰერეთს იყო მიღებული, არამედ მთავრად დაადგინა (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 279).

აბუღალს, ალბათ, მეფედ კურთხევა ერჩია, მაგრამ არც მთავრად დადგინებით უნდა ყოფილიყო უკმაყოფილო, რადგან, თუ არა ეს ვითარება და ბაგრატ მეფე, ვერც ამას ელირსებოდა.

და მათიანე ვინ უნდა ყოფილიყო ეს აბუღალი? ეს საკითხი მხოლოდ ახლაბან წამოიჭრა. იგი ა. ბოგვერადემ წამოჭრა და რამდენიმე საინტერესო მოსაზრებაც გამოთქვა. მათ შორის განსაკუთრებით საგულისხმოა აბუღალი ჰერეთის ბაგრატიონთა გვერდითი შტოსადმი მიკუთვნების ვარაუდი (ა. ბოგვერადე, დასახ. ნაშრ., გვ. 196).

ეს ვარაუდი ავტორმა უბრალოდ კი არ გამოთქვა, არამედ სცადა მისი ერთგვარი დასაბუთებაც. საინტერესო და საგულისხმოა მისი არგუმენტი: „სამეფო საგვარეულოს მიმართ

სრულიად უცხო კაცს ბაგრატი დინარ დედოფალს, ალბათ, არ დაუპირისპირებდა“ (იქვე).

არ არის გამორიცხული, რომ ეს მართლაც ასე იყო, მაგრამ აბულალის მთავრობა ჰერეთის ხალიფას ერთი საათის ზეობას დაემსგავსა. გამოვიდა თუ არა ბაგრატი ჰერეთიდან, ჰერებმა კახეთის ქორეპისკოპოსის მხარე დაიჭირეს და აბულალიც იძულებული იყო ჰერეთის მთავრობასაც საბოლოოდ გამოთხოვებოდა.

ყურადღებას იქცევს მატთანე ქართლისას ცნობა, რომელიც ამ ფაქტს ჰერ ფეოდალების ინიციატივად კი არ მიიჩნევს, არამედ — „კაცთა ჰერეთისან“-თა (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 279).

„კაცნ ჰერეთისან“-ში ან. ბოგვერაძე ჰერეთის „მთელ მოსახლეობას“ გულისხმობს (ა. ბოგვერაძე, ბაგრატი III-ის მიერ ჰერეთისა და კახეთის შემოერთების ისტორიიდან, კრებული: ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, 1991, გვ. 190).

XI ს-ის ისტორიკოსს აქ ჰერეთის მოსახლეობის ქვედა ფენები ჰყავს მხედველობაში და არა ფეოდალური საზოგადოება, ამიტომ „კაცნ ჰერეთისანი“-ს ჰერეთის „მთელ მოსახლეობად“ გაგება ზუსტი არ უნდა იყოს. მაგრამ ამას ამჯერად არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, მთავარია, რომ ბაგრატის პოლიტიკამ ამ ეტაპზე არ გაამართლა.

ბაგრატი ამას, ალბათ, იმ თავითვე ითვალისწინებდა, მაგრამ იმ დროს უკეთესი გამოსავალი არ არსებობდა.

ამჟამად იყო, რომ ჰერებში საკმაოდ ღრმად იჯდა პროკახური ორიენტაცია, ვიდრე პროდასავლური.

ამ ტენდენციის აღმოფხვრისათვის აუცილებელი ჩანდა კახეთის დაპყრობა და საქორეპისკოპოსოს გაუქმება. როდესაც ეს საკითხი გადაწყდებოდა, ჰერთა პროკახურ მიდრეკილებასაც წყალი დაუწყდებოდა.

**„მიიცვალა“ დავით
1008 წლის ბოლოს ან 1009 წლის დამდეგს**

დავით ქორეპისკოპოსი ბედნიერ მმართველად უნდა ჩაითვალოს, რადგან მას განგებამ ჰერეთის ჯავრი სამარეში არ ჩააყოლა. ჰერთა დაბალი ფენების მხარდაჭერით მან კვლავ შეძლო ამ ქვეყნის კახეთთან დაბრუნება („ალილო დავით ჰერეთი“), მაგრამ ამის შემდეგ მალე („შემდგომად მცირედისა ჟამისა“) „მიიცვალა“ და არათუ მის მონაპოვარ ჰერეთს, არამედ მთელ კახეთსაც ძველ პოლიტიკურ სტატუსთან გამოთხოვების აუცილებლობის ჟამი დაუდგა.

დავით ქორეპისკოპოსის გარდაცვალების თარიღს მატიანე ქართლისას ავტორი არ მიუთითებს. მისი მონათხრობიდან ისაა ნათელი მხოლოდ, რომ კახეთ-ჰერეთიდან ბაგრატის გასვლის (1008) ახლო ხანში უნდა გარდაცვლილიყო თითქოს.

ვახუშტი დავითის სიკვდილს 1010 წლით ათარიღებს (ვახუშტი, ქართლის ცხოვრება, IV, 1973, გვ.). ეს დათარიღება გაზიარებულია (თ. პაპუაშვილი, ჰერეთის ისტორიის საკითხები, 1970, გვ. 214). მაგრამ ის სწორი არ ჩანს,

**„რა ხელმა ააგო“
1008-1009 წლების მიჯნა**

ბაგრატ მესამის სააღმშენებლო პათოსი რაჭასაც მიწვდა და ააგო ნიკოლოზ წმინდის ბრწყინვალე ტაძარი.

თუ როდის დაიწყო და დამთავრდა ამ ტაძრის მშენებლობა დღემდე არაა საბოლოოდ დადგენილი. ამას აპირობებს ტაძრის სააღმშენებლო წარწერის (მოთავსებული კარების თავზე ბარელიეფზე) უქორონიკონობა.

ამ ხარვეზს ნაწილობრივ ანელებს წარწერის შინაარსი, რომელიც მეტწილად ხაზი აქვს გასმული ტაბიტის მემკვიდრეს (გიორგი უფლისწულის) მცირეწლოვანებას („ქსრ-სტე), ძეო ღვთისაო... გაზარდე ძე მათი გიორგი...“).

ეს გარემოება საფუძველს აძლევდა ს. კაკაბაძეს. ეს წარწერა „1008 წლის ახლო“ დროით დაეთარილებინა (ს. კაკაბაძე, ნიკორწმინდის ისტორიული ძეგლის წარწერები, საისტორიო კრებული, IV, 1929, გვ. 102-103).

ამავე დათარიღებას მხარი დაუჭირა და ნიკორწმინდის სააღმშენებლო წარწერა (1008-1009 წლების მიჯნით) დააზუსტა შ. ბადრიძემ 1961 წელს (შ. ბადრიძე, მცირე შენიშვნები ნიკორწმინდის სააღმშენებლო წარწერაზე, მნათობი, 6, 1961, გვ. 181-183).

მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი ავტორი რატომღაც მაინც ამ წარწერის გ. ბოჭორიძისეულ დათარიღებას (1010-1014) აძლევს უპრატესობას და ნიკორწმინდის ტაძარს X ს-ის 10-იანი წლების პირველ ნახევარში აგებულ ძეგლად მიიჩნევს (ნ. ზაქარაია, ნიკორწმინდა, ქსე, 7, 1984, 435). რადგან, სანამ ბაგრატი კახეთის სრულად დაპყრობას ორ წელს მოუწდა (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 279) და შემდეგ ყველაფერი ეს 1010 წელს დასრულდა თითქოს.

ასე რომ, დავით ქორეპისკოპოსი 1008 წლის ბოლოს თუ არა, 1009 წლის დამდეგს მაინც უნდა გარდაცვლილიყო.

ჩვენი აზრით, ნიკორწმინდის მშენებლობა 1008 წლის მეორე ნახევარში ან 1009 წლის დამდეგს უნდა იყოს დასრულებული. გარდა გიორგი უფლისწულის მცირეწლოვანებისა, ამასვე ადასტურებს ბაგრატი მესამის ტიტულატურაში „რანთა მეფის“ გაჩენა. მართალია, „რანთა მეფე“-დ იგი შემდეგაც შეიძლება მოეხსენებინათ, როცა ხელმეორედ შემოიერთა ჰერეთი (1009 წლის დამდეგს), მაგრამ აქ თითქოს უფრო ჰერეთის პირველი შემოერთება უნდა იგულისხმებოდეს. ანდა, ყოველ შემთხვევა-

ში, მეორე შემოერთებაც რომ ვივარაუდოთ, წარწერის თარიღი მაინც არ შეიძლება გადასცდეს 1010 წელს, როდესაც ბაგრატმა კახეთიც შემოიერთა. წარწერის ამოკვეთისას რომ კახეთიც შემოერთებული ყოფილიყო, მაშინ მეფის ტიტულატურაში „მეფე კახთა“-ც იქნებოდა აღნიშნული.

და ეს ყველაფერი ნიკორწმინდის მშენებლობის ზემო ქრონოლოგიურ საზღვარს ეხება, რაც 1008 წლის მეორე ნახევარსა და 1010 წელს შორის შეიძლება მერყეობდეს მხოლოდ.

რაც შეეხება ქვემო ქრონოლოგიურ საზღვარს, იგი საძიებელია, რის ამოსავალადაც ქუთათისის საყდრის მშენებლობის დასრულება უნდა ჩაითვალოს!

ქუთათისის საყდრის მშენებლობის დასრულება 1003 წლის ახლო ხანშია (1004 ან 1005 წელს მაინც) საგულვეტელი. ამავე პერიოდშია სავარაუდო სწორედ ნიკორწმინდის ტაძრის მშენებლობის დაწყებაც და მთელი იმ ძალების რაჭას გადასროლა, რომელიც ქუთათისის საყდარს აშენებდა.

„რანთა მეფე“

1008 წლის მიწურული ან 1009 წლის დამდეგი

ბაგრატ მესამის ტიტულატურაში ეს სიახლე პირველად ნიკორწმინდის სააღმშენებლო წარწერაში ჩნდება: „ქ(რისტე), ძეო ღვთისაო, ადიდე სიმართლე ბაგრატ აფხაზთა და რანთა მეფე და ქართველთა კურაპალატი...“

ამ წარწერის პირველი გამომცემელი მარი ბროსე ბოლომდე ნათლად ვერ გაერკვა ამ მეფის ვინაობაში (გაპპარტს... 1851, დ. 35-36).

არც ს. კაკაბაძის პირველი კონტაქტი იყო წარმატებული ამ წარწერასთან. ეს იყო 1926 წელს, როდესაც მკვლევარს მიაჩნდა, რომ „რანთა მეფე“ საქართველოს მეფის ტიტულატურა-

რაში ჩნდება არა ბაგრატ III ზეობის ჟამს, არამედ 1203 წლის შემდგომ, როდესაც კახეთი შემოუერთდა გაერთიანებულ ქვეყანას, (С. Какабадзе, Грамота Грузинского Царя Георгия III, Известия КИАИ, IV, 1926, გვ. 123-124).

მოგვიანებით მკვლევარმა აზრი შეიცვალა და ნიკორწმინდის წარწერაში დადასტურებული „რანთა მეფე“ კახეთ-ჰერეთის 1008-1010 წლების შემოერთებას დაუკავშირა (ს. კაკაბაძე, ნიკორწმინდის ისტორიული ძეგლის წარწერები, საისტორიო კრებული, IV, 1929, გვ. 102-103).

რადგან ეს წარწერა მან „1008 წლის ახლოს“ ამოჭრილად იგულისხმა, ცხადია, „რანთა მეფის“ გაჩენაც ბაგრატ III ტიტულატურაშიც ამ დროიდან ივარაუდება (იქვე).

1930 წელს, იმავე საკითხს შეეხო გ. ბოჭორიძეც, მაგრამ არ მიუთითებს ს. კაკაბაძის მოსაზრებებს და თვალსაჩინო შეცდომებსაც უშვებს: მისი არც წარწერის დათარიღებაა („1010-1014 წლების შემდგომი დრო“), და არც ამ ტერმინის რანის „დაპყრობასთან“ დაკავშირება (გ. ბოჭორიძე, რაჭის ისტორიული ძეგლები, საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე, V, 1930 გვ. 194).

1961 წელს ნიკორწმინდის სააღმშენებლო წარწერის თარიღის შემდგომი დაზუსტება სცადა შ. ბადრიძემ, რომელმაც ს. კაკაბაძის შემოთავაზებული „1008 წლის ახლო“ ჟამი „1008-1009 წლების მიჯნით“ დააზუსტა (შ. ბადრიძე, მცირე შენიშვნები ნიკორწმინდის სააღმშენებლო წარწერაზე, მნათობი, 6, 1961, გვ. 181-183).

ეს თარიღი დღემდე არც ვისმე გადაუსინჯავს და არც ჩვენ გაგვაჩნია ჯერჯერობით რაიმე საამისო არგუმენტი. ამდენად შეიძლება მივიღოთ, რომ ბაგრატ მესამის ტიტულატურაში „რანთა მეფე“ ჩნდება სწორედ ამ დროს (1008 წლის ბოლოს ან 1009 წლის დამდეგს), ჰერეთის შემოერთებასთან დაკავშირებით.

საინტერესოა, რომ ბაგრატიმა ახლა წინანდებურად პირველად კახეთზე კი არ მიიტანა იერიში, არამედ საქორეპისკოპოსოს შედარებით უფრო სუსტ ნაწილს ჰერეთს დაკრა და წარმატებითაც.

XI საუკუნის ისტორიკოსი აქ საქმეს ჩვეული ლაკონურობით ასე აღწერს: „აღიღო მეორედ ჰერეთი“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 279). ქვეყნის დაპყრობის შემდეგ განსახორციელებელ ღონისძიებათა შორის მეისტორიე მხოლოდ დინარ დედოფლის „თვსად“ დაჭერას უსვამს ხაზს (იქვე).

დინარ დედოფლის შინაოცება და გეგმა

მატიანე ქართლისას ავტორი არც მის ვინაობაზე ამბობს რასმე და არც შემდგომ ბედზე (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 279).

ამის საჭიროება, ჩვენი აზრით, არათუ შემდგომი თაობებისათვის იყო აუცილებელი, არამედ იმ დროისათვისაც კი, როდესაც მატიანე ქართლისა იწერებოდა (XI ს-ნის მეორე ნახევარში).

საკუთარი სახელი დინარ პირველად ბაგრატიონთა კლარჯთა შტოში ჩნდება. ასე იწოდებოდა აშოტ ბაგრატიონის უფროსი ძის (ადარნესე I) ვაჟის (გურგენ I კურაპალატის) უფროსი ძის (ადარნასე II — 896) ასული. შემდეგ ეს სახელი შერქმევია მის შვილიშვილს იშხანიკ ჰერეთა მეფის ასულს.

ჰერეთის მეფე იშხანიკს, რომელიც დაახლ. 960 წელს გარდაცვლილა, ოთხი ვაჟი (იოანე, გრიგოლ, ადარნასე და ფილიპე) და ერთი ქალი (დინარი) დარჩენია.

მამის სიკვდილის შემდეგ ტახტზე უფროს ძეს იოვანე სენექერიმს დაუჭერია (თ. პაპუაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 212).

იოანე-სენექერიმის წარმატებულ მოღვაწეობაზე და ჰერეთის სამეფოს იმ საზღვრებში აღდგენაზე, რაც მისი დიდი წინაპრის, გრიგოლ ჰამამის ჟამს (დაახლ. 886 წ.) იყო, საინტერესოდ გვესაუბრება ალბანეთის სამეფოს ისტორიკოსი მოსე კალანკატუეცი (იოანე-სენექერიმის თანამედროვე).

მოსეს „ალბანეთის ისტორია“, რომელშიც ასე ძვირფასი ცნობებია ჰერეთის სამეფო დინასტიის ამ წარმომადგენელზე, 999 წელს აღარ სცილდება და ამის შემდეგ არც ჰერეთზე გვაქვს ერთხანს რაიმე ცნობა და არც მის სამეფო დინასტიაზე.

ჯერჯერობით არც ისაა ცნობილი, თუ რა ვითარებაში გარდაიცვალა იოანე-სენექერიმი, დარჩა თუ არა მემკვიდრე და რა ბედი ეწია მას ან რა სიტუაციაში მოხდა ჰერეთში იოანე მეფის დის, დინარ კახეთის დედოფლის მინვევა და ამ ქვეყნის კახეთთან გაერთიანება.

როდის მისთხოვდა იშხანიკის ასული დინარი დავით კახთა ქორეპისკოპოსს, არ ვიცით, მაგრამ ეს აქტი X ს-ნის 20-იანი წლების დამდეგის შემდეგ თითქოს არც არის საგულისხმებელი, რადგან უფლისწული ამის შემდეგ საქორწინო ასაკს გადაცილებულად უნდა მივიჩნიოთ. და ეს იმ ნიშნით, რომ ის მამის გარდაცვალებამდე რამდენიმე ხნით ადრე მაინც უნდა ყოფილიყო დაბადებული. თუ ამას ვიგულისხმებთ, მაშინ ის გასათხოვარი ათიან წლების შუახანებშიც კი იქნებოდა.

ასეა თუ ისე, როგორც ამ უკანასკნელ დროს ან. ბოგვერადემ გაარკვია, რომ დინარ დედოფალი კახთა ქორეპისკოპოსის დავითის მეუღლე და მისი მემკვიდრის კვირიკეს დედა ყოფილა (ა. ბოგვერადე, დასახ. ნაშრ., გვ. 194).

როგორც ფიქრობენ, იოანე სენექერიმის სიკვდილის შემდეგ დინარ დედოფალი გამხდარა ჰერეთის გამგებლად და დიდი გავლენაც ჰქონია ქვეყანაში.

ამას ნათლად მოწმობს ის, რომ ჰერების უმრავლესობა უარს აცხადებს 1008 წელს ბაგრატის ნებით იქ დადგენილ

მთავრის აბულალისადმი მორჩილებაზე და ისევ კახეთთან ერთიანებისათვის იბრძვის და ახერხებს კიდეც.

ამ სიავის საიდუმლოს კარგად ჩანდა ბაგრატ III და დინარ დედოფალის დატყვევებით მოხერხებულად გადანყვითა იგი (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 279).

სად უნდა შეეპყრო დედოფალი ბაგრატს?

ა.ბოგვერაძემ ამ კითხვაზეც სცადა პასუხის გაცემა და საკმაოდ გონებამახვილურადაც: დედოფალი შერეთს უნდა შეეპყროთ, სადაც „დაქვრივების შემდეგ“ იმყოფებოდა (ან. ბოგვერაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 196).

შეპყრობილი დედოფლის შემდგომი ბედის შეცნობისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მატიანე ქართლისას ავტორის ცნობას ბაგრატისაგან ქორეპისკოპოსის ქვრივის „თვსად“ დაჭერის შესახებ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 279).

„თვსად“ დაჭერა აქ იმასვე უნდა ნიშნავდეს, რასაც ნიშნავს ის, რაც ისტორიკოსს დატყვევებულ კახთა მეფე კვირიკეზე აქვს ნათქვამი: „დაიჭირა თვსსა კარსა ზედა“ (იქვე).

თუ ამას მივიღებთ, მაშინ გამოდის, რომ დინარ დედოფალი, რომელიც საქართველოს გამაერთიანებელ მეფეს შორეულ ნათესავად მოხვდებოდა, ქუთაისს გაუგზავნია, ისევე როგორც მოგვიანებით მისივე შვილი, კვირიკე მეფე.

როგორ შეეგუა ტყვეობას დინარ დედოფალი არ ვიცით. არც ის ვიცით ქუთაისშივე აღესრულა თუ მოესწრო ბაგრატის სიკვდილს და ტყვეობიდან თავის დახსნას.

„ინჟო ძებნად კახეთისა“

შერეთის საკითხის მოწესრიგების შემდეგ ბაგრატ კახეთის დაპყრობას შეუდგა ანუ როგორც ისტორიკოსი ბრძანებს: „ინჟო ძებნად კახეთისა“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 279).

XI ს-ის ისტორიკოსი ძალიან ლაკონურად გვამცნობს კახეთისათვის ბაგრატ მეფის ბრძოლას, მაგრამ აქედანაც საკმაოდ ნათლად ჩანს, თუ რაოდენ ძნელი ომი გადაუბდია მას იქ. განა ხუმრობა საქმე იყო „ძალითა მისითა მიუწვდომელითა“ მეფეს ამ ქვეყანაში „ორ წელს“ ებრძოლა და ამდენი დრო და ენერგია მოენდომებია კახეთის ციხეთა აღებისათვის (იქვე).

განსაკუთრებით დიდი წინააღმდეგობა ბაგრატ მეფისათვის ბოჭორმის ციხეს შეუგებებია, სადაც კახთა მეფე კვირიკე იყო შეფარებული (იქვე).

თუ რა იერიშები მიჰქონდათ ბოჭორმაზე ბაგრატის ჯარებს, ამაზე მათიანე ქართლისას ავტორი დუმს, მაგრამ მისი ცნობიდან, რომელიც ამ ციხესთან მთელი წლის განმავლობაში საქართველოს გამაერთიანებელი მეფისაგან დაყენებულ მცველებზეა საუბარი, ცხადია, რომ, სანამ ასეთი ხანგრძლივი ალყის გადანყვეტილებას მიიღებდა რამდენჯერმე მაინც უნდა განეხორციელებინა მეტ-ნაკლებად ძლიერი იერიში...

და როცა მეფე ასეთი იერიშების უეფექტობაში დარწმუნდებოდა, მხოლოდ ამის შემდეგ შეუდგებოდა ასე ხანგრძლივ ალყას.

და ეს მხოლოდ იმის ეშხით, რომ ბოჭორმაში კახთა მეფე იმყოფებოდა, რომლის შეპყრობას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა კახეთის სამეფოს ბედის გადასაწყვეტად.

თუ მათიანე ქართლისას ავტორს ვენდობით, ბაგრატს კახეთში ორი წლის ბრძოლის შედეგად არც ერთი ციხე არ დარჩენია აუღლებელი („წარიხუანა ყოველნი ციხენი კახეთისანი“ იქვე), მაგრამ ბოჭორმას, რომელმაც ასე გაუჭირვა საქმე უთუოდ დატოვებდა აუღებლად კვირიკე მეფე რომ იქ არ გულვებოდა, მაგრამ, რადგან ასე იყო საქმე, ამიტომ მისგან ალყის მოხსნა და მიტოვება შეუძლებელი იყო და მეფეც ბოჭორმის გაძლებას დაელოდა. მართალია, ლოდინი საკმაოდ ხანგრძლივი (მთელი წელი) გამოდგა, მაგრამ მეტხანსაც რომ გაგრძელებულიყო, მეფე ამ ციხეს მაინც ვერ მოეშვებოდა.

ბოლოს და ბოლოს, ეს ციხეც გასტეხა მეფემ, აიღო იგი და კვირიკე მეფეც ხელთ იგდო.

ეს დიდი გამარჯვება იყო, რადგან კახეთის საკითხის საიმედო გადაწყვეტის ერთადერთ გზად იმ დროს ეს იყო.

შეპყრობილი კახთა მეფე „ნამოიყვანა“ ბაგრატმა და „დაიჭირა თვსსა კარსა ზედა“ (ე. ი. ქუთაისს) იქვე, ასე გადაჭრა ბაგრატ მეფემ კახეთისა და ჰერეთის საკითხი და შეიყვანა ისინი ერთიან ქართულ მონარქიაში.

ბაგრატ მეფეს არ შეიძლება არ სცოდნოდა თუ რა ძლიერი იყო კახეთსა და ჰერეთს პარტიკულარიზმი და რომ მომავალში ისე შეიძლებოდა ნამოეყო თავი, როგორც ეს ჰერეთის პირველი შემოერთების შემდეგ მოხდა. მაგრამ პირადად მას ეს, ეტყობა, არ აშინებდა, რადგან კარგად იყო დარწმუნებული თავის ძალებში და შუა ასაკში მყოფი მეფე ჯერ კიდევ სიკვდილს არ ელოდა. რა თქმა უნდა, ბაგრატი იმ ვითარებას ვერ გაითვალისწინებდა, რაც მისი უეცარი სიკვდილის შემდეგ უნდა შექმნილიყო. აბა რას წარმოიდგენდა, თუ ამდენი სისხლითა და დავიდარაბით შემოერთებული კახეთი და ჰერეთი ისევ განკერძოების გზას დაადგებოდნენ და დავით აღმაშენებელამდე ვერავინ შეძლებდა ერთიანი ქართული მონარქიის წიაღში მათ დაბრუნებას.

არ ვიცით რა პირობებში ამყოფებდნენ კახეთის ტყვე დედოფალყოფილსა და მის ძეს, კახთა მეფედყოფილ კვირიკეს. ბაგრატი ძალიან მკაცრი მეფე იყო, რაც აშკარა გახადა „კლარჯ ხელმწიფეთა“ შეპყრობამ და თმოგვის ციხეში გამოკეტვამ.

უნდა ვიფიქროთ, რომ მეფე ასე მკაცრად თითქოს არ უნდა მოკიდებოდა კახ და ჰერ ტყვეებს, თორემ კახეთის მეფეთყოფილი კვირიკე ბაგრატის სიკვდილის შემდეგ ვეღარ დაბრუნდებოდა კახეთში. ასევე უნდა ითქვას თითქოს კვირიკეს დედის დინარ დედოფალყოფილის შესახებაც. თითქოს დედოფალყოფილიც უნდა გადარჩენილიყო, ბაგრატის გარდაცვალების შემდეგ ისიც უნდა დაბრუნებულიყო შინ.

ამის საფუძველს სუმბატ დავითის ძის ის ჩვენება ციფრულად, რომელშიც გიორგი პირელის გამეფების შემდეგ კახეთ-ჰერეთში შექმნილ ვითარებას ასახავს: „განუდგა ამას ქუეყანა ჰერეთ-კახეთისა და... კულადვე ეუფლნეს მათნი უფალნი...“ (სუმბატ დავითისძის ქრონიკა, 1941, გვ. 69).

ამ „უფალთა“ ორის დინარ დედოფალსაც გულისხმობდნენ (ან. მოგვერადე, დასახ. ნაშრ., გვ. 197).

დარბაზობა ფანასკერტს

1010

ბაგრატ III ერთი მამიდა ჰყავდა — კლარჯთა პატრონის ბაგრატ II („არტანუჯელი“) მეუღლედ სუმბატი, ქრონიკა, 1949, გვ. 68).

მამიდას ორი ვაჟი ესვა: უფროსს პაპის სახელი (სუმბატ) ერქვა, ხოლო უმცროსს — ბიძის (გურგენ) — დედის ძმისა.

პირმშო ძისათვის მამის მამის სახელის შერქმევა მიღებული იყო და ეს აქტიც რაიმე შენიშვნას არ იწვევს. გასაკვირია მხოლოდ მომდევნო ძისათვის ბიძის სახელის დარქმევა. სადაც სამართალია მისთვისაც პაპის სახელიუნდა ეწოდებინათ, ოღონდ უკვე დედის მხრიდან. ასე რომ მოქცეულიყვნენ, მაშინ მამასაც და შვილსაც ერთნაირი საკუთარი სახელები გამოუვიდოდათ. ეტყობა, ამას მოერიდნენ.

ასეთ შემთხვევაში უფრო ბუნებრივი იქნებოდა ამ ვაჟისათვის დედის უფროსი ძმის სახელი დაერქვათ, მაგრამ აქაც წინააღმდეგობას წააწყდნენ, რადგან მას სუმბატი ერქვა და ასეთი სახელი უკვე ერქვა ბაგრატ II არტანუჯელის უფროს ძეს. ასეთ ვითარებაში ერთადერთი გამოსავალი მომდევნო ბიძის (გურგენის) სახელის შერქმევაში იყო და ასეც მოქცეულან.

ყმანვილობაში ბაგრატს მამიდაშვილებთან ცუდი დამოკიდებულება არ უნდა ჰქონოდა. აბა იმ დროს რა ჰქონდა მათთან გასაყოფი. მაგრამ შემდეგ, როცა მეფე გახდა და მტკიცედ დაადგა საქართველოს გაერთიანების გზას, მათი მოცილება მისი პოლიტიკის აუცილებელ საკითხთა რიგში მოექცა და ბაგრატმაც თავისებური ხერხით განახორციელა ეს.

მეფემ მამიდაშვილები სადარბაზოდ მიიწვია ფანასკერტის ციხეს (სუმბატი, ქრონიკა, გვ. 68) და ისინიც ეწვივნენ უკვე ფართოდ სახელგანსმენილ ბიძაშვილს. როცა ისინი არტანუჯიდან ფანასკერტისკენ მიემგზავრებოდნენ, შეპყრობას კი არა, ალბათ ბიძაშვილთან სასიამოვნო შეხვედრას ელოდნენ, მაგრამ ამოდ. მასპინძელმა სტუმრად წვეული ნათესავები „შეიპყრნა“ და თმოგვის ციხეში მიუჩინა საპატიმროდ (იქვე).

საამისო თარიღს სუმბატი არ მიუთითებს ან იგი არც სხვა წყაროს დაუცავს. ასეთ ვითარებაში არაპირდაპირი ცნობებით უნდა ვეცადოთ ხარვეზის შევსება.

რადგან ეს აქტი უშუალოდ მოსდევს გურგენ მეფეთ-მეფის გარდაცველებას (1008 წ.), მის ახლო ხანებში უნდა ვიგულისხმოთ.

ეს საქმე ბაგრატს ადრე უნდა ჰქონოდა ჩაფიქრებული, მაგრამ მამის სიცოცხლეში მის განხორციელებას მოერიდა. გურგენ მეფეთ-მეფე მუდამ შვილის ერთგულებას იჩენდა და მისი საიმედო მოკავშირეც იყო, მაგრამ დისწულების ხელყოფისას თუ დიდ წინააღმდეგობას არ გაუწევდა, ნაწყენი მაინც დარჩებოდა, ალბათ. ეს კი ბაგრატს არ ენადა და ამიტომ გააძღო ეს საკითხი მამის სიკვდილამდე.

„კლარჯთა ხელმწიფეთა“ შეპყრობისთანავე ბაგრატს მოუშლია მათი მფლობელობა და უშუალოდ დაუჭერია მათი „ქვეყნანი და ციხენი“ (იქვე, გვ. 68).

საინტერესო იყო ამ „ქვეყნებისა“ და „ციხეების“ ადგილსამყოფელთა დადგენა, მაგრამ ეს საკითხი დღემდე არავის უკვლევიან.

მეფეს მარტოოდენ მამიდაშვილების შეპყრობა არ უკმა-
რია და მათ ნაშვირებსაც დარევია. გაუსწრია მხოლოდ ორს
სუმბატის ძეს ბაგრატს და გურგენის ძეს — დემეტრეს (ისინი
ბიზანტიას გაქცეულან და ბასილ კეისართან უპოვნიათ თავშე-
საფარი), ყველა დანარჩენი კი, „რომელ დაშთეს ამათ ქვეყანა-
სა, მოისრნეს... სიკუდილითა პატიმრობასა შინა“ (იქვე, გვ. 69).

მათ სახელებს ან სიკვდილის თარიღს ისტორიკოსი არ ასა-
ხელებს. პატიმრობაში მკვდართა შორის მას მხოლოდ სუმბატ
კლარჯისა და მისი ძმის გარდაცვალების თარიღები აქვს მი-
თითებული. პირველი 1011 წელს დაღუპულა თმოგვის ციხეში,
ხოლო მეორე — 1012 წელს (იქვე, გვ. 68).

ამის შემდეგ ბაგრატიც მალე აღესრულა, მაგრამ მემკვიდ-
რეს დაუტოვა ეს საქმე მონესრიგებული.

საქართველოს ისტორიას აქამდე არასოდეს ენახა ასეთი
რამ. ძნელი სათქმელია ვისმე დაესესხა აქ ბაგრატი მეფე თუ ეს
მისი ორიგინალობა იყო.

აქვე გასახსენებელია ისიც, რომ პოლიტიკაში დარბაზობის
შემოტანა ჩვენში ამით არ დამთავრებულა. ის კიდე უფრო
ეფექტურად გამოიყენა გიორგი ბრწყინვალემ (1314-1346) თა-
ვისი შინაური პოლიტიკური მონინააღმდეგეების შესამუსრად
(ქართლის ცხოვრება, II, 1959).

ამ აქტზე მხოლოდ სუმბატი გვესაუბრება და ისიც თარი-
ღის მითითების გარეშე.

რადგან „კლარჯ ხელმწიფებათა“ შეპყრობაზე საუბარი
გურგენ მეფეთა მეფის გარდაცვალებას (1008) მოსდევს, აშკა-
რაა მხოლოდ ის, რომ ეს ამბავი მეფის გარდაცვალების შემდეგ
არის საგულვებელი.

ეს ამ მოვლენის ქვემო ქრონოლოგიურ საზღვრად შეიძლე-
ბა მივიჩნიოთ, ხოლო ზემოთ — საძიებელია. მაგრამ, რადგან
თარიღის გარკვევით დადგენა არ ხერხდება ზოგიერთმა ისტო-

რიკოსმა თავი შეიკავა ამ თარიღის მითითებაზე (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, II, 1983, გვ. 131-132).

ნ. ბერძენიშვილმა ეს აქტი 1010 წელს იგულისხმა და „კახეთ-ჰერეთის საქმეთა მოგვარების შემდეგ“ განხორციელებულ ფაქტად მიიჩნია (საქართველოს ისტორია, I, 1956 (მაკეტი), გვ. 135).

ეს თარიღი გაზიარებულია (ვ. შუბითიძე, საქართველოს დიდი მეფეები, 1991, გვ. 24).

სვეტიცხოვლის საყდრის ფუძის ჩაყრა

1010

ბაგრატის დროსვე ჩაეყარა საფუძველი გაერთიანებული საქართველოს უმთავრეს სარწმუნოებრივ ცენტრს მცხეთის სვეტიცხოვლის ახალი ტაძრის მშენებლობასაც.

ეს იყო 1010 წელს, როცა ქუთაისის ბაგრატის ტაძარი და ნიკორწმინდა დამთავრებული იყო და ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრების სკოლას უკვე უდიდესი გამოცდილება ჰქონდა დაგროვილი.

მცხეთის სვეტიცხოვლის საძირკვლის ჩაყრა მელქისედეგ კათალიკოსმა (1010-1030) აკურთხა და უშუალოდ ის ხელმძღვანელობდა მის მშენებლობას, მაგრამ მეფის დასტურის გარეშე ასეთი ტაძრის მშენებლობა შეუძლებელი იყო.

სვეტიცხოველმა თავის განვითარებაში სამი ეტაპი გაიარა. პირველი ეს წმ. ნინოს ეკლესია იყო (IV ს.). მეორე — ვახტანგ გორგასალის ქვის ბაზილიკა (V ს.) და ბოლოს ბაგრატ III დროს საფუძველჩაყრილი უზარმაზარი ტაძარი 1010-1029).

XI ს-ის ქართველი ისტორიკოსები რატომღაც არაფერს ამბობენ ამ ტაძართან ბაგრატ მესამის დამოკიდებულებაზე. და ეს მაშინ როდესაც მათიანე ქართლისას ავტორი საგანგებოდ ჩერდება ბედიისა და ქუთათის ტაძრების აშენებაზე (ქართლის

ცხოვრება, I, გვ. 281). მაგრამ ეს როდი ნიშნავს, რომ სვეტიცხოვლის, ნიკორწმინდის, ხცისის თუ სხვა ტაძრების მშენებლობას ყურადღებას არ აქცევდა და მის გარეშე მიმდინარეობდა სამშენებლო საქმიანობა.

ხუროთმოძღვარს, არსუკიძეს, როცა ის სვეტიცხოვლის შენებას შეუდგა, არ შეიძლება ყურადღება ქუთათის ტაძრისკენ არ ჰქონოდა მიქცეული და მისგან განსხვავებული ძეგლის შექმნა არ ეცადა.

ლ. სანიკიძე ხალხში გავრცელებულ ხმაზე მიუთითებს იმ შეჯიბრის თაობაზე, რაც ამ ორ ძეგლს შორის უნდა გამართულიყო იმ დროს, ისე, როგორც ერთ დროს კონსტანტინოპოლის აია სოფია ეჯიბრებოდა იერუსალიმის სოლომონის ტაძარს (ლ. სანიკიძე, გიორგი ათონელი, ცისკარი, 4, 1986, გვ. 76).

ლაშქრობა რანს

1011-1012

რანი ან არარანი ადრეფეოდალურ ხანაში მთელ აღმ. ამიერკავკასია, მტკვრის ორივე სანაპიროს მოიცავდა. ეს ძველი ალბანეთი გახლდათ, რომლის ცენტრიც მარცხენა სანაპიროზე იყო. ირანის სასანიანებმა ქვეყნის ცენტრი მარჯვენა სანაპიროზე დაამკვიდრეს და სახელწოდებაც არანი ამ მხარეს (მარჯვენა) აღსანიშნავად შემოდის (VI-VII სს.) მაგრამ შემდეგ მდგომარეობა იცვლება, რადგან არაბები მოდიან და ისინი არანის ასეთ დავიწროებულ გეგმას ვერ ეთავსებიან და ამ სახელწოდებას ისევ მთელ ალბანეთზე (ორივე სანაპიროზე) ავრცელებენ.

ეს ნათლად ჩანს X ს-ის არაბ გეოგრაფის ისთახრის განმარტებიდან: დერბენდიდან თბილისამდე და მდ. არაქსამდე (თ. პაპუაშვილი, დასახ. ნაშრ, გვ. 219).

საინტერესოა არაბი იბ-ნჰაუკალი აქამდე სრულიად უცხო ტერმინს („ორივე (ნაპირის) არანი“) კი ხმარობს (იქვე).

ეს ცნობა 972 წლისაა, როცა ბაგრატი ჯერ კიდევ არ იყო ლიხთიქითის მეფე.

არანი ასეთივე გაგებით დარჩა მთელი მისი სიცოცხლის მანძილზე.

შემდეგში კი მდგომარეობა შეიცვალა და არანი მხოლოდ მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს დაუმკვიდრდა სახელად, მარჯვენა სანაპიროსათვის კი შიგვანი შემოვიდა (იქვე):

ქართული ტრადიციით არანი (არრანი) ეს ბარდოსის თარგამოსის ერთ-ერთი ძის წილხვდომილი ქვეყანაა („... მტკუარის სამხრით, ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე სადა შეიკრიბებიან მტკუარი და რაჭსი“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 5). ამ ტრადიციაში ნათლად იგრძნობა ის დრო (XI ს-ის მეორე ნახევარი), როდესაც ლეონტი მროველი ცხოვრობდა და თავისი ეპოქის კვალობაზე თავისებური ისტორიულ-გეოგრაფიულ განმარტებებს იძლეოდა.

მაგრამ ეს ამჯერად ჩვენთვის საინტერესო ეპოქის შედგომი ხანის ვითარებას ასახავს და არა ბაგრატ მესამის დროინდელს, როცა რანს (არანს) ჯერ კიდევ ის გაგება ჰქონდა შენარჩუნებული, რაც ხალიფატის შემოსვლის (VIII ს.) შემდეგ მიეცა (მთელი აღმ. ამიერ-კავკასია, მტკვრის ორივე ნაპირის ალბანეთი), თუმცა ასე როდი ესმის რანი XI ს-ის მეორე ნახევრის ისტორიკოსს მატთანე ქართლისას ავტორს, რომელიც ბაგრატ მესამის რანში ლაშქრობის ერთ-ერთი უმთავრესი წყაროა. მისთვის რანი მტკვრის მხოლოდ მარჯვენა სანაპირზე მდებარე ქვეყანაა (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 280).

არნახულ აღმშენებლობაში ჩაბმული ბაგრატ მესამისათვის პერეთსა და კახეთის შემოერთებასაც უნდა მიეცა ერთგვარი სახსარი, მაგრამ ეს ოპერაცია (მეტადრე კახეთისა) ხანგრძლივი (ორ წლამდე) გამოდგა და მის დიდ ნაწილს უდა-

ვოდ ეს განიადაგებული ომი ნთქავდა. თუ რამ კი გადაურჩა, ამას, ალბათ, ნიკორწმინდის გადახურვასა და სხვა სამუშაოებს მოხმარდა.

სახსრები მას „კლარჯ ხელმწიფეთა“ სამფლობელოების დაუფლებითაც არ უნდა მოეპოვებინა მცირედ, მაგრამ წინსვლის გზაზე გიგანტური ნაბიჯებით მიმავალი ქვეყნის დიდი სტომაქის ამოვსება მაინც მეფის ყოველდღიურ საზრუნავად იყო ქცეული.

ასე მიაღმა ბაგრატ მეფე რანის თავაშვებული პატრონის განძის ათაბაგ ფადლონ I-ზე (985-1031) გალაშქრების აუცილებლობის საკითხს.

საამისო ტაროსი სწორედ ახლა დამდგარიყო. რანის მოსაზღვრე ჰერეთსა თუ კახეთს ბაგრატის ოპოზიციური ძალები უკვე საკმაოდ დალაზხრულნი იყვნენ და მათ ამჯერად რანელი ჯალდონისათვის მხარის მიცემის ძალა არ შესწევდათ. მაგრამ ეს მხოლოდ ბაგრატის წარმატებული შეტევის ვითარებაში, თორემ მეფის მცირე წარუმატებლობაც საკმარისი იქნებოდა იმისათვის, რომ სეპარატისტებს ძალები მოეკრიბათ და მახვილი ჩაეცათ ზურგში.

ამას, უეჭველად, კარგად ითვალისწინებდა ბაგრატ მეფე და თავის რანულ სამხედრო ოპერაციას მხოლოდ წარმატების სტრატეგიაზე აგებდა.

საამისო ძალები ამ დროს მას ქვეყნის შიგნითაც საკმაოდ ჰყავდა, მაგრამ მაინც ანისს — შირაქის სამეფოს ძალების მოხმობაც გადაწყვიტა და საამისოდ მოციქული გაუგზავნა გაგიკ მეფეს, რომელიც ასე შენუხებული იყო თავისი ჩრდილოელი მეზობლობის ავკაცობითა და თავხედობით. იმ დროს ეგზომ „განდიდებული“ ამირა ფადლონ არა მარტო საქართველოს აღმოსავლეთ პროვინციებს — ჰერეთსა და კახეთს ანუხებდა „ჟამითა-ჟამად მეკობრეობით და პარვით“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 279), არამედ ანისს — შირაქის სამეფოსაც.

იცოდა ეს ბაგრატი მეფემ და სომეხთა მეფეც ამიტომაც „ანვია, რათა იძიოს შური ფადლონისგან“ (იქვე).

გაგიკ მეფეს ეს წვევა „სიხარულით“ მიუღია და მაშინვე („მოსწრაფედ“) მოუწოდებია „ყოველთა სპათა თჳსთა“ (იქვე).

სიტყვა „ყოველთა“-ს ხმარება ძალიან უყვარს მატთანე ქართლისას ავტორს, მაგრამ იგი მისთვის ყოველთვის მის რეალურ შინაარსს როდი შეესატყვისება. როდესაც რანის ამირას წინააღმდეგ გაერთიანებული ლაშქრით ბაგრატი მეფე მიემართებოდა, სომეხთა მეფეს ასე ტოტალური მობილიზაციის გამოცხადება არ უნდა დაჭირებოდა, რაც ტერმინ „ყოველთა“-თა იგულისხმება. ერთი რამ კი ცხადია, რომ გაგიკ მეფე სერიოზულად მოკიდებია ბაგრატის მოკავშირეობის საპატიო მისიას და ისეთი ძალით გამოსულა, რომ თავი ესახელებინა ამიერკავკასიის დიდი მეფის წინაშე.

მოკავშირენი ქვემო ქართლს, ძორაკერტს შეიკრიბნენ: ბაგრატი ლიხთიქითიდან მობრძანდა, ხოლო გაგიკ მეფე ანისიდან.

რომელი გზით მივიდა ძორაკერტს ერთი ან მეორე ამაზე მატთანე ქართლისას ავტორი არაფერს ამბობს. არც სუმატ დავითისძეს აქვს ამაზე რაიმე ცნობა და არც იმ დროის სომეხ ავტორებს.

ლიხთიქიდან ძორაკერტისაკენ მოკლე გზა თრიალეთზე იდო და ბაგრატიც ლიხთიქითისა და ქართლის ლაშქრით თითქოს ამ გზით უნდა წასულიყო. ასევე თრიალეთის გარდმოვლით უნდა მისულიყო ანისიდან მომავალი სომეხთა მეფეც.

დავით კურაპალატის მეთოდით (ჯარის მრავლობა უბრძოლველად თავგზას უბნევს მონინააღმდეგეს) მისულ ბაგრატი მეფესთან პირდაპირ შებმა ფადლონმა ველარ გაბედა და „მიმართა სიმაგრეთა შესლვად“ (იქვე).

ბაგრატი იცოდა, ალბათ, რომ ასეც უნდა ყოფილიყო და გაერთიანებულ ქართველ-სომეხთა ლაშქარს, ეტყობა, რანის

პირველ ძლიერ ციხე-ქალაქ „შანქორამდე“ არავითარი წინააღმდეგობა არ შეხვედრია.

საინტერესოა, რომ რანის ჩრდილო-დასავლეთ საზღვრიდან შანქორამდე კარგამანძილი იყო და ასეთი ვრცელი მინაწყლის უბრძოლველად დაჭერა, რა თქმა უნდა, დიდი საქმე იყო და ამით კანონიერადაც ამაყობს XI საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი: „ამან დიდმან და ყოვლითურთ ძლევა-შემოსილმან მეფემან ბაგრატ წარმოტყუევნა ქუეყანა რანისა“ და „მოადგა ქალაქსა შამქორსა“-ო (იქვე, გვ. 280).

გაუცნობიერებელმა მკითხველმა აქ შეიძლება უსაფუძვლო აპოლოგიაც კი დასდოს ბრალად ისტორიკოსს მეფის რა „სიდიდე“ ან „ძლევა-შემოსილება“ იყო საჭირო დაუცველ ქვეყანაში ბაგრატ მეფის შეჭრისა და შანქორამდე მისვლისათვის. ერთი შეხედვით ეს მართლაც ასე გამოიყურება, მაგრამ ისმება კითხვა: რამ აქცია ასეთად რანის ეს ჩრდილო-დასავლეთი მხარე? სწორედ ბაგრატის გონივრულმა მოქმედებამ და დიდმა ძალამ, რომლითაც ის რანს წაადგა თავზე. ის რომ ასე დიდი ლაშქრით არ მისულიყო, მაშინ ფალდონი მას საზღვარზე დაუხვდებოდა და იქვე შეუკრავდა გზას. ასე რომ, XI საუკუნის ისტორიკოსი აქ ოდნავადაც არ აჭარბებს და ისტორიულ რეალობას ასახავს, იმ ჭეშმარიტ სიმართლეს მეტყველებს, რომლის მეოხებითაც სწორედ ასე უსისხლოდ „წარმოტყუევნა“ ბაგრატ მეფემ „ქუეყანა რანისა“ (იქვე).

ელვის სისწრაფითა და უდანაკარგოდ გაიარეს მოკავშირეებმა რანის ეს მნიშვნელოვანი მხარე და სწრაფადვე მიადგნენ შამქორს. და აი სწორედ აქ შეექმნათ პირველი თავსამტკრევი: შამქორს ძლიერ ზღუდე ერტყა, რომლის დაძლევა საკმაოდ დროსა და ძალისხმევას გულისხმობდა. ბაგრāti და მისი ლაშქარი ამ საქმისათვის მზად იყო. წამოღებული ჰქონდათ ზღუდის სანგრევი იარაღები — ფილაკავანნი, რომელიც მისვლისთანავე მიუყენეს გალავანს და იწყეს მისი კედლების ნგრევა.

ქალაქის ალყა და ზღუდის ნგრევა რამდენიმე დღეს გაგრძელებულია. ამას მოწმობს ისტორიკოსის მიერ მითითებული „მცირედნი დღენი“ (იქვე, გვ. 280).

რამდენი დღე იგულისხმება ამაში, ძნელი სათქმელია, მაგრამ 4-5 დღე, ალბათ, მაინც. უფრო მეტხანს რომ გაგრძელებულიყო ეს საქმე, ისტორიკოსი დღეებიდან კვირაზე უნდა გადასულიყო.

შეიძლება კაცმა იფიქროს, შამქორის კედლების ნგრევის გაჭიანურების აღნიშვნით ისტორიკოსს არ სურს ჩრდილი მიაყენოს ბაგრატ მეფეს და ამიტომ ცდილობს რამდენადმე მიჩქმალოს რეალობა და ცხადად არც ის დღეები დაგვისახელოს, რაც ციხე-ქალაქის ზღუდისკედლების რღვევამ ნაიღო.

შეიძლება ეს შენიშვნა სწორიც იყოს და არც იყოს სწორი. საქმე იმაშია, რომ ისეთ სანაპირო ციხე-ქალაქებს, როგორიც შამქორი იყო, პატრონები განსაკუთრებით მტკიცე ზღუდით ამაგრებდნენ, რადგან ხშირად სწორედ ამაზე იყო დამოკიდებული ისეთი ციხე-ქალაქის გაძლების საიდუმლო შესაფერ შემთხვევაში.

ასე იყო თუ ისე, ისტორიკოსი ბუნებრივია მოერიდებოდა იმ საზეიმო პათოსით დარღვევას, რაც რანის ოპერაციის დასაწყისიდან აიღო და ამაში არც რაიმეა საძრახი.

ასეთ ვითარებაში შამქორის ზღუდის სანგრევად ლაშქრის „მცირედთა დღეთა“ დაყოვნება ძალიან მოხერხებული სვლაა. ამით არც რეალობა ყალბდება და არც იმ წარმატებას ადგება ჩრდილი, რომელიც ოპერაციის პირველი წუთებიდანვე დაეუფლნენ ქართველები და მათი მოკავშირენი.

ამირა ფადლონი, აშკარაა, დიდი ნერვიულობით ადევნებდა თვალს თავისი ერთ-ერთი უმდიდრესი ციხე-ქალაქის დღეს თუ არ ხვალ დაცემას და, როდესაც დარწმუნდა, რომ ქართველები სადაც იყო გაანგრევდნენ შამქორის უმტკიცესს ზღუდეს და შეიჭრებოდნენ ქალაქში, დასწრება ამჯობინა და ღამით, როცა

ზღუდის ნგრევა დროებით შეჩერებული უნდა ყოფილიყო, ბაგრატი მეფეს მოციქული მიუგზავნა და „ითხოვა შენდობა“ (იქვე).

ეს ნაბიჯი ამირასაგან მდგომარეობის უსწრაფესი შეფასების შედეგი იყო და მის უდაო პოლიტიკურ ნიჭს მოწმობდა.

თუ ბაგრატი მეფე მის შეთავაზებას მიიღებდა, ფადლონი წამხდარი საქმის პირობაზე საუკეთესო გამოსავალს პოულობდა.

მან კარგად იცოდა, რომ ქართველთა მეფე უბრალოდ არ შეუძნებდა მას თავის ცოდვებს, ამიტომაც იყო, რომ „აღუთქვა დღეთა შინა სიცოცხლისა მისისათა მსახურება, გაუკეთა ხარაჯა და დაუწერა თავის-თავითა ლაშქრობა მტერთა მისთა ზედა“ (იქვე).

და ყველაფერი ეს პატარა საქმე როდი იყო, რანის ძლიერი ამირა იმ დროს, როდესაც ქართველთა ლაშქარს ჯერ სისხლის წვეთიც არ დაეღვარა, ყმადნაფიცობის პირზე უცხადებდა მორჩილებას, თავს ვასალად სთავაზობდა, ამასთანავე ხარაჯასაც სთავაზობდა და ლაშქრობებშიც მონაწილეობას.

ამაზე უკეთესი რა შეიძლებოდა ყოფილიყო, მაგრამ პირველად მეფემ მაინც არ მიიღო ფადლონის შემოთავაზება და თავის წინაშე შემოკრებილ დიდებულთ შამქორის დაჭერა უბრძანა (იქვე).

ეს, ალბათ, ბაგრატის მოჩვენებითი სვლა იყო იმის საჩვენებლად, რომ, თუ რამდენად იყო იგი გაბოროტებული ფადლონის ვერაგულ მოქმედებაზე. და დიდებულებიც პირველად უსიტყვოდ დაიძრნენ მეფის ბრძანების შესასრულებლად. ძნელია ალბათ იმის გადმოცემა, თუ რა უნდა განეცადა ამის შემტყობ ამირას. მასზე უკეთ ვინ იცოდა, რასაც ნიშნავდა ქართველთა შეტევა შამქორსა და რანის სხვა ციხე-ქალაქებზე. სისხლის ტბებს გარდა ეს ხომ რანის ქალაქთა სიმდიდრეთა ცეცხლისათვის მიცემას და დატაცებას ნიშნავდა, საბოლოოდ კი ქვეყნის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ განადგურებას.

ასე დაუბნო ბაგრატ მეფემ ფადლონ ამირას მარჯვენა მოძებნილი გამოსავალი და მძიმე საგონებელში ჩააგდო. ფადლონს სხვა გამოსავლის მიკვლევა აღარ ძალუძდა და წინასწარ უნდა გამოეტყობა თავისი ასე აღზევებული ქვეყანა. მაგრამ ასე ყოველმხრივ საშველს მოკლებულ ამირას ისევ ქართველი ფეოდალები „წამოეშველნენ“ და შამქორის ციხის — გალავნის ნახვისა და გაცნობიერების შემდეგ მეფეს მისი ბრძანების უსაფუძვლობა მეტად მოხერხებული ფორმით დაუსაბუთეს: თითქოსდა „ვერ-ვის ძალ-ედვა“ იმ ზღუდეთა დაძლევა, უფრო იმიტომ, რომ, თუ ამას შეუდგებოდნენ, მაშინ „სხუათა ყოველთა სალაშქროთა საქმეთაგან უცალო იქმნებოდეს“ (იქვე).

ასე იყო თუ ისე დიდებულთა ამ აზრს დაყაბულდა მეფე და დათანხმდა ფადლონთან ზავზე (იქვე).

ასე ერთობლივად „გამოარჩიეს და უმჯობესად აწვეს ზავი“ (იქვე).

ამის შემდეგ მეფემ ამირას გაუგზავნა მოციქული და აუწყა ზავზე თანხმობა (იქვე).

ქართველთა მეფის სრულიად მოულოდნელმა ამ გადაწყვეტილებამ დიდად გაახარა ფადლონ ამირა და „აღასრულა ყოველი იგი, სიტყვთ აღთქმული, საქმით“: (იქვე).

საქმე კი აქ ძლიერ ბევრს ნიშნავდა. ეს იყო „ძღუენი დიდი და მიუწვდომელი“ (იქვე).

ეს „ძღუენი“ თუ „ხარაჯა“ გალალეზულმა მეფემ უშურველად გაუნანილა თავის მოლაშქრეებს: „აღავსნა ყოველნი დიდებულნი ნიჭითა მიუწვდომელითა“ (იქვე).

და არა მარტო ქართველები უნდა გაეღალავინა ბაგრატ მეფეს, არამედ სომეხ მოკავშირეებისადმიც დიდი გულისყური უნდა გამოეჩინა, რაზეც მათიანე ქართლისას ავტორი აღარ ამახვილებს ყურადღებას.

და ეს გულმავინყობით ან შემთხვევითობით კი არ მოსდის, არამედ შეგნებულად უნდა აკეთებდეს.

რანის კამპანია ისე წარიმართა, რომ არა მოკავშირეებს არ დაჭირვებიათ ბრძოლა, არამედ ქართველებიც კი თითქმის ხმალმოუქნევლად დაბრუნდნენ რანიდან.

ეტყობა, ეს გარემოება უკარნახებდა ისტორიკოსს, რომ რანის ასე წარმატებული ოპერაციის ფინალში სომეხ მოკავშირეებს აღარ შეეხოდა.

ბაგრატ მესამეს თავისი ხანგრძლივი მეფობის მანძილზე მრავალი დიდი თუ პატარა ომი გადაუხდია, მაგრამ იმის მსგავსი, რაც რანში იყო, არსად ყოფილა. სამწუხაროდ, ეს ოპერაცია დიდი მეფისათვის უკანასკნელი გამოდგა.

როდის იყო ეს?

სამწუხაროდ, არც ქართული და არც უცხოური წყაროები ამ მოვლენის თარიღს არ გვანვდიან, რაც აპირობებს აზრთა სხვადასხვაობას. (გ. ბოჭორიძე, რაჭის ისტორიული ძეგლები, საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე, V, 1930, გვ. 194).

ეს თარიღი 1011-1012 წლებით დაავიწროვა და სინამდვილესაც უფრო დაუახლოვა ნ. ბერძენიშვილმა 1956 წელს (საქართველოს ისტორია, I (მაკეტი), 1956, გვ. 135).

„მეგობრად და ერთგულყო“

როდესაც სუმბატი ბაგრატ მესამის საგარეო-პოლიტიკურ წარმატებებს ჩამოთვლის, „სპარსეთის მეფესთან“ დამყარებულ კეთილმეზობლურ ურთიერთობასაც უსვამს ხაზს: „სიბრძნითა და ძლიერებითა თვისითა“ იმდენი მოახერხა, რომ „მეფე სპარსთა თვს მეგობრად და ერთგულყო“-ო (სუმბატ დავითისძის ქრონიკა, 1949M გვ. 68).

ვინ უნდა იყოს ეს „სპარსთა მეფე“, რომელი „სპარსული“ ანუ მუსლიმანური სახელმწიფო ჰყავს მხედველობაში?

საკითხი საინტერესოა და შესასწავლი. სამწუხაროა, რომ აქამდე ამისათვის არავის მიუქცევია სერიოზული ყურადღება. როდის იყო ეს?

ამის თარიღს არც სუმბატი იძლევა და არც სხვა ვინმე. და, რადგან საკითხი არავის უძიებია, მისი თარიღიც დაუდგენელია.

მოხარკენი

1011-1012

სუმბატის თქმით, ადარბადაგანი და შირვანი ბაგრატის მოხარკე იყო (სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, 1949, გვ. 68).

ადარბადაგანის ნაწილი, კერძოდ რანის ქვეყნის ნაწილი, განჯის საამირო (ამირა ფადლონ I-ის დროს) მართლაც იყო ბაგრატის მოხარკე. ეს ქვეყანა ასეთ მდგომარეობაში მან 1011-1012 წელს ჩააყენა (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 280). მაგრამ შირვანი (ე.ი. მტერის მარცხენა ნაპირის ქვეყანა) როდის იქცა საქართველოს მეფის მოხარკედ, ეს ცნობილი არ არის და შესწავლას მოითხოვს.

„შიში აქუნდა“

როდესაც სუმბატ ბაგრატ მესამის საგარეო პოლიტიკას ახასიათებს, ერთგან შენიშნავს, რომ მისი ბიზანტიის იმპერატორსაც კი ეშინოდა („ბერძენთა მეფესაცა შიში აქუნდა ამისა ყოვლადვე“-ო — სუმბატის ქრონიკა, გვ. 68).

ბაგრატიონთა მემკვიდრე არ ასახელებს, თუ პირადად ბიზანტიის რომელ იმპერატორს გულისხმობს აქ, მაგრამ ამის

გარკვევა ძნელი არ არის, რადგან იმდროს ბიზანტიაში მხოლოდ ერთი კეისარი მოღვაწეობდა — მრისხანე ბასილ II (478-1025).

სწორედ ბიზანტიის ამ ერთ-ერთ უძლიერეს იმპერატორს ჰქონდა ბაგრატ მესამის შიში.

მეფის ასულის გათხოვება

1013-14

გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში საკმაოდ ხელშესახე-ბი ცნობია ფერსი ჯოჯიკისძის სათნოებით სავსე მეუღლეზე, რომელმაც მომავალი დიდი მწერალი შვილად აღიარა და მის აღზრდაშიც თვალსაჩინო მონაწილეობა მიიღო.

ეს დიოფალი, რომელიც მთაწმინდელი ცხოვრებაში „სალ-მრთო... დედაკაცის“ ეპითეტით იხსენიება, 1022 წელს დაქვრივდა. მისი ქმარი განთქმული იმიერ-ტაოელი სარდლის ჯო-ჯიკის უმცროსი ძე გიორგი I-თან ალიანსში ყოფნის მიზეზით სიკვდილით დასაჯა ბასილი II კეისარმა (ხალტო-არიჭის ციხის მახლობლად).

მისი ქვრივი და მთელი „ერი“ კონსტანტინეპოლს წაასხეს, სადაც 12 წელი დაჰყო.

სატახტოდან 1034 წელს დაბრუნდა. როდის გარდაიცვალა, არ ვიცით.

ალბათ, ჯოჯიკიანთ საგვარეულო საძვალეზე იქნება დაკრძალული ანდა ვინ უწყის იქნებ სულაც ბანას.

ამ დიოფლის უფლისწულობა მთაწმინდელის ცხოვრებაში პირდაპირი ჩვენებით გამხელელი არ არის. მხოლოდ მისი ერთი ბერი ძმის (ბასილის) მამის სახელით (ბაგრატი) მიენიშნება ამაზე (ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტ. ძეგლები, II, 1967, გვ. 117).

პირველად კ. კეკელიძემ მიუთითა რომ ეს ღვთისმოსავი და პატრიოტი მანდილოსანი „ბაგრატ მესამის ქალი“ ყოფილა (კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 1951, გვ. 190).

ბაგრატის ასულის გათხოვების დროზე პირდაპირი ცნობა ჯერჯერობით არაა გამოვლენილი.

არ არის მოულოდნელი, რომ ის თვით მამის სიცოცხლეში და მამისივე ნებით მითხოვებოდა ფერსი ჯოჯიკისძეს.

თუ სწორია ჩვენი ვარაუდი მისი დაბადების თარიღზე (999-1000), მაშინ მის გათხოვებას 1013 ან 1014 წელს მაინც ვერაფერი დააბრკოლებდა.

„ჯიქეთიდან ვიდრე გურგენამდე“

მატიანე ქართლისა, როცა ბაგრატის მოღვაწეობას აჯამებს, მისი შენამოქმედ ქვეყანას ასეთ საზღვრებში წარმოგვიდგენს: „ჯიქეთიდან ვიდრე გურგენამდე“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 283).

და ეს არაა გაზვიადებული. ასეც იყო.

ჩრდ-ით საქართველო მართლაც ჯიქეთამდე აღწევდა. ჯიქეთი იმ დროს სამხრეთით სოჭის სექტორამდე აღწევდა. აქ ემიჯნებოდნენ ერთმანეთს გაერთიანებული საქართველო და ჯიქეთი.

რაც შეეხება გურგანზე გასვლას, მეისტორიეს აქ მხედველობაში აღწევს ბაგრატის რანზე ლაშქრობა, რაც სიცოცხლის ბოლო წლებში განახორციელა. მან მართლაც დაამარცხა განძის ათაბაგი ფადლონი და მოხარკედ დაისვა, მაგრამ ის ისე უშუალოდ არ შედიოდა საქართველოში, როგორც სხვა, მაგრამ ამას ჩვენი ისტორიკოსისათვის, როგორც ჩანს, ამჯერად არსებითი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. მისთვის მთა-

ვარი იყო, რომ ბაგრატიის მოხარკე რანი გურგანის (კასპიის) ზღვაზე გადიოდა.

„ქორონიკონსა ორას ოცდათოთხმეტსა“

7 მაისი 1014

ქორ. 234 აწინდელი წელთაღრიცხვის 1014 წელს შეესაბამება. ამ წესით მიუთითებს ბაგრატ მესამის გარდაცვალებას XI ს-ის ისტორიკოსი, მატიანე ქართლისას ავტორი (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 283).

ასეთივე თარიღსვე გვთავაზობს იმავე ხანის მეორე ისტორიკოსი სუმბატ დავითის ძეც, ოღონდ ძველებურად ქორონიკონის ასოების ჩვენებით — ხლდ (სუმბატ დავითისძის ქრონიკა, 1949, გვ. 69).

უნდა ვიფიქროთ, რომ პირველი მეორეს ემყარება, თუმცა ამას აქ რაიმე არსებითი მნიშვნელობა არ გააჩნია. მთავარია, რომ ორი ქართული წყარო თანხმობით გადმოსცემს ამ თარიღს.

ოდნავ განსხვავებული ცნობა დაუცავს იმავე დროს სომეხ ისტორიკოს არისტარკეს ლასტივერტეცის, რომელიც ბაგრატის გარდაცვალებას სომხური წელსათვალავის 464 წელს მიუთითებს, რაც ჩვენი წელთაღრიცხვის 1015 წელს შეესატყვისება (არ. ლასტივერტეცი, ისტორია, გ. ცაგარეიშვილის თარგმანი, 1974, გვ. 42).

ივ. ჯავახიშვილი სომხურ 464-ს 1014-1015 წლებს უფარდებს (ქართველი ერის ისტორია, II, 1983, გვ. 133); ამასვე იზიარებს ლ. დავლიანიძე-ციციშვილიც (მხითარ აირივანეცი, ქრონოგრაფიული ისტორია, ლ. დავლიანიძის თარგმანი, 1990, გვ.).

საინტერესოა, რომ ქართული წყაროები აქ მარტოდენ ქორონიკონის მითითებით არ კმაყოფილდებიან და იშვიათი გულ-

მოდგინებით ასახელებენ თვესაც (მაისი), რიცხვს (7) და დღესაც (პარასკევი).

ისტორიკოსებს შორის აქ მხოლოდ ის განსხვავებაა, რომ თუ სუმბატი მაისის რიცხვის 8 ასოთი გადმოგვცემს (იქვე), მატიანე ქართლისას ავტორი ამას 7-ით ცვლის (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 283).

სუმბატი იმ ციხე-ქალაქსაც (ფანასკერტი) მიუთითებს, სადაც ბაგრატ მეფე გარდაცვლილა (სუმბატ დავითისძის ქრონიკა, გვ. 69), მატიანე ქართლისას ავტორი, რომელიც ძალიან ცდილობს როგორმე არ დაემთხვეს წინამორბედს, ფანასკერტს ტაოთი ცვლის (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 283).

მას შეეძლო ტაო აქ ამიერითაც დაევიწროვებინა, რადგან იმ დროს ბაგრატის სამფლობელოში ამ მხარის მხოლოდ ეს ნაწილი შედიოდა, მაგრამ ამას არ აკეთებს და ვინ უწყის იქნებ უბრალოდ. და ასე აღესრულა ბაგრატ დიდი ამიერ-ტაოს იმ ციხეში, რომელსაც ის 1008 წელს დაეპატრონა უშუალოდ და მაშინვე იქ მანამდე უპრეცედენტო აქტი (სანადიმოდ მოწვეულ მამიდაშვილთა შეპყრობა) განახორციელა და ვინ იცის კიდევ რას მოიმოქმედებდა მის მიერ ასე დიდი რუდუნებით შექმნილი ერთიანი საქართველოს საკეთილდღეოდ.

ბლოკი მეფისა

ბაგრატ მესამის გარდაცვალებას შინ თუ გარეთ ერთგვაროვანი რეაქცია არ შეიძლება ჰქონოდა.

ყველა ის, ვინც მან მიამლძავრა, ბუნებრივია, ამ აქტს სიხარულით შეხვდებოდა. ისინი კი, ვისაც ესმოდა მისი მოღვაწეობის არსი, მწუხარებით.

ცოტანი არც ისეთები იქნებოდნენ, რომლებსაც საერთოდ არაფერი გაეგებოდათ, თავის უმეცრების ალში ინვოლდნენ.

ქართველთა ძლიერი მეფის გარდაცვალება არც ქვეყნის გარეთ დაამწუხრებდა ბევრს, მათ შორის ბასილ II კეისარს, რომელიც მგლის თვალთ და მადით შეცქეროდა საქართველოს.

პანაშვიდი ფანასკერტს

9-10.V 1014

მეფის პანაშვიდი თითქოს ფანასკერტს უნდა შემდგარიყო, სადაც შეიკრიბებოდა გაერთიანებული ქვეყნის ელიტა, ერისთავთ-ერისთავები, ციხისთავები და სხვანი.

საბოლოო გამოთხოვება, ალბათ, სატახტო ქუთაისს უნდა გამართულიყო.

ამაზე არც ერთი ქართული ან უცხოური წყარო არ მოუთითებს.

სუმბატი მეფის გარდაცვალების თარიღის მითითებით კმაყოფილდება და ამის შემდეგ მხოლოდ იმას აღნიშნავს, თუ ვინ დაიჭირა ტახტი (სუმბატ დავითისძის ქრონიკა, გვ. 69).

ამისგან განსხვავებით მატჩანე ქართლისას ავტორი იმაზეც მიგვანიშნებს, თუ ტაოდან სად გადაასვენეს მეფის ნეშტი (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 283).

მაგრამ XI ს-ის ქართველ ისტორიკოსთა ლაკონიზმი სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ დიდი მეფე იმ დროს მიღებული რიტუალების დაცვის გარეშე დაეკრძალათ.

თუ ამას გავითვალისწინებდით, მაშინ მეფის პანაშვიდიც უნდა გამართულიყო და საბოლოოდ გამოთხოვებაც.

ჩვენი აზრით, ბაგრატის პანაშვიდი თითქოს იქვე უნდა შემდგარიყო, სადაც გარდაიცვალა (ფანასკერტს), ხოლო მისი გაგრძელება და გამოთხოვება სატახტო ქალაქს.

პანაშვიდი ფანასკერტს 8, 9 მაისს უნდა გამართულიყო, ხოლო შემდეგ ქუთაისს გადაესვენებინათ.

მეფის ბადმოსვენების გზა
11-12.V. 1014

ფანასკერტი ქუთაისს არაერთი გზით უკავშირდებოდა. მათგან უფრო მოხერხებული და მოკლეც იყო ის გზა, რომელიც ჭოროხის ხეობით მიემართებოდა ქუთათისაკენ. ეს გზა ჯერ მდ. ფანასკერტს მისდევდა მდ. ოლთისამდე. შემდეგ იგი დასავლეთით მიიხრებოდა და მდ. ოლთისს მისდევდა ჭოროხამდე. ამის შემდეგ გზა ერთხანს ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს გასდევდა, ხოლო შემდეგ მარჯვენა სანაპიროზე გადადიოდა და ნიგალის გავლით ქანეთში ჩადიოდა ხუფათს. აქედან სახმელეთო გზაზე მავალს შეეძლო არჩევანი მოეხდინა და საზღვაო გზითაც ესარგებლა. თუ სახმელეთო გზით წავიდოდა მგზავრი, მაშინ ის აფსარ-გონიოსა და ბათუმით უნდა წასულიყო, ხოლო, თუ ზღვით, მაშინ ხუფათით ფოთს მივიდოდა, ხოლო იქედან ქუთათისს (ხმელეთით ან სამდინარო გზით).

ამ გზის დაძლევისათვის ერთი დღე შეიძლება საკმარისი არ იქნებოდა, ალბათ, მაგრამ ზვიად მარუშიანს, რომელიც მეფის ცხედარს მოასვენებდა, უეჭველად უნდა ეჩქარა.

ქუთათისის სასახლე ძაძებში
13 ან 15 მაისი, 1014

არავითარი ცნობა არ გაგვაჩნია იმაზე, თუ როგორ გამოეთხოვა ქუთათისი ბაგრატი მესამეს, მაგრამ რამდენადმე მაინც შეიძლება ამის წარმოდგენა.

სხვას რომ თავი დავანებოთ, მეფის სასახლე მაინც ძაძებში უნდა ყოფილიყო გახვეული.

ვინ იცის იქნებ მეფის ცხენიც ძაძით იყო შემოსილი. იქნებ გამოსათხოვარი სიტყვებიც იყო.

ყველაფერი ეს მაინც ვარაუდია. სინამდვილესთან უფრო ახლო იქნება გამოთხოვების თარიღი, რაც ან 13 მაისს (ხუთშაბათი) უნდა ვივარაუდოთ ანდა უფრო 15 მაისს (შაბათს).

მეფის ნეშტი ქუთაისი-ბედიის გზაზე

16 მაისი, 1014

ქუთათისიდან ბედიისაკენ იმ დროს საკმაოდ მოხერხებული და მოკლე გზა მიდიოდა. ეს გზა ხონის გავლით გადალახავდა ცხენისწყალს და ჩრდილოეთით მიხრილი მიდიოდა ტეხურზე. ერთხანს ამის შემდეგაც ასეთივე მიმართულებით მიემართებოდა, ხლო შემდეგ დასავლეთით მიიხრებოდა და ზემო წელზე გადალახავდა ჯერ მდ. ხობს, ხოლო შემდეგ ქანისწყალს და ქაჭვინჯს შედიოდა. ამის შემდეგ უკვე მდ. ენგური იყო დასაძლევადი დიხაზურგასთან. თუ ზაფხული იყო ფონით შეიძლებოდა გასვლა, ხოლო თუ წყლის დიდრობა, მაშინ ნავით. ენგურის შემდეგ გზა ჩრდილოეთით მიიხრებოდა და ასე მიდოდა მდ. ერისწყლამდე, შემდეგ ჩრდ-ით მიიხრებოდა და ასე გადადიოდა მდ. ოქუშზე და შედიოდა ბედიაში.

მეფის დაკრძალვა

18 მაისი (სამშაბათი) 1014

ბედიას მეფის ნეშტი თითქოს 17 მაისს (ორშაბათს) უნდა მიესვენებინათ და ერთი ღამით მიანც სასახლეში დაესვენებინათ.

18 მაისს კი ბედიას მეფესთან ჩრდ. საქართველოს მოსახლეობის გამოთხოვება და დაკრძალვა უნდა შემდგარიყო. მეფე დაკრძალეს მის მიერ აგებულ ბედიის ბრწყინვალე საყდარში.

იყო თუ არა ბაგრატის საფლავი პირველი ბედიის ტაძარში
ძნელი სათქმელია, რადგან იქ დაკრძალვის არანაკლები უფლე-
ბა ჰქონდა მეფის დედას გურანდუხტ დედოფალსაც, რომელიც
ასე ზრუნავდა ამ საყდრის აგებასა თუ მისი სამკაულებით ავ-
სებაზე.

თუ დადგნდება, რომ დედოფალი შვილზე ადრე მიიცვალა,
არ არის გამორიცხული, რომ პირველად სწორედ მისი საფლავი
გაეჭრათ ახლადაგებულ ბედიის ტაძარში.

ჩვენ არ ვიცით ტაძრის რა ნაწილში გაიჭრა მეფის საფლა-
ვი, მაგრამ ეს თითქოს შუა ადგილას უნდა ყოფილიყო.

საფლავს შესაფერისი ეპიტაფიან ლოდი უნდა ჰქონოდა,
რასაც ჟამთა სიავის გამო ჩვენამდე არ მოუღწევია.

ბაგრატის ფრესკა ზარზმას

დიმ. ბაქრაძეს ზარზმის ეკლესიის ფრესკებში ბაგრატ III-ის
„სურათი“-ც ამოუცვნიან. მის აღწერაზე ან სხვა რაიმეზე ყუ-
რადლებას აღარ ამახვილებს და მხოლოდ ფაქტის აღნიშვნით
(„... აქამომდე მოჩანს“-ო) კმაყოფილდება (ვახუშტი, საქართვე-
ლოს ისტორია, I, 1885, გვ. 139, შენიშვნა).

გოლოსიტყვაობის მაგიერ

ბაგრატ III ჩემი ყურადღება სტუდენტობის ხანიდან მიიპ-
ყრო, როდესაც პროფ. სარგის კაკაბაძემ (1886-1967) სტუდენ-
ტთა სამეცნიერო წრის სხდომაზე გამომატანა რეფერატი „მე-
ფე ბაგრატ III“.

და 1947 წლის იანვარში კიდევ ნავიკითხე ეს უპრეტენზიო
რეფერატი.

სულ მალე ს. კაკაბაძე გაათავისუფლებს ბათუმიდან და ამის შემდეგ კარგახანს დიდი ბაგრატ III მოღვაწეობის შესწავლის გაღრმავებისათვის აღარ შემქმნია ისეთი ვითარება, რომ კვლავ დაეგრუნებოდი ამ არც თუ ისე ადვილად დასაძლევ თემას.

ეს დრო მას შემდეგ დადგა, როდესაც ქართული ისტორიის მწერლობა თვალსაჩინოდ ამაღლდა საისტორიო ბიოგრაფიის ახალ ეტაპზე, 1953 წლიდან აკად. ნ. ბერძენიშვილის (1890-1965). ამ დროიდან მეც ისტორიის ამ სფეროსკენ გავემართე ჩემი მასწავლებლის (აკად. ნ. ბერძენიშვილი) მითითებით და როგორც თივთონ ბრძანებდა მისი მზრუნველობით ვიქეცი ველზე საქართველოს საისტორიო გეოგრაფიის „სასინჯ ქვად“.

1958 წელს უკვე ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით დაიბეჭდა ჩემი პირველი ნარკვევი „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიკის“ პირველი ნიგნი, რომელსაც ისეთი ინტერესით შეხვდა ქართველი საისტორიო გეოგრაფიით დაინტერესებული საზოგადოება, რასაც ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში არც ისე ბევრი პრეცედენტი ჰქონდა.

მთავარი ის იყო, რომ ამ დროს არა მარტო საისტორიო მწერლობამ, არამედ მთელმა ხალხმა დაინახა რაოდენ დროული იყო საისტორიო გეოგრაფიის კიდევ უფრო დანიანაურება.

ამ ფონზე სრულიად ახლებურ გადახედვას მოითხოვდა ქართული საისტორიო მწერლობა, რომელსაც აქამდე მნიშვნელოვნად ჭირდებოდა საისტორიო გეოგრაფია.

სწორედ ამაზე წარმართა საუბარი ნ. ბერძენიშვილმა თბილისში იმავე წელს.

საუბარი შედგა ნ. ბერძენიშვილის ბინაზე, სადაც იმ დროს ბრძანდებოდა არქეოლოგი ნინო ბერძენიშვილი (1907-1985), არქეოლოგი გიორგი ლომთათიძე (1914-1971), საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი (1895-1985), შემდეგ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი შოთა მესხია (1914-1972 წ.).

ნ. ბერძენიშვილმა სამაგალითოდ დაასახელა რამდენიმე ქართველი მეფე, მათ შორის დიდი ბაგრატ III.

ამან კიდევ უფრო გააძლიერა ჩემი ინტერესი საქართველოს გამაერთიანებელი გენიალური მეფისადმი და ეს მუშაობა 1958 წლის შემოდგომაზე დავიწყე. და ეს იმ დროს დაემთხვა, როდესაც „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიკის“ მეორე წიგნი მთავრდებოდა გამოსაცემად.

ამიტომ ბაგრატს ცოტა მოგვიანებით მოვკიდე ხელი, მაგრამ გამოცემა კარგახანს აღარ მომიხერხდა და ამასობაში მისი ქართლში გამეფების (საქართველოს გაერთიანების 1100 წელიც მოვიდა).

ბაგრატ მეფე ყოველთვის იქცევდა ქართული სასიტორიო მწერლობის ყურადღებას. მიუხედავად იმისა, რომ საკუთარი მეისტორიე არ ყოლია, ისტორიკოსთა ყურადღება არასოდეს კლებია.

ვახუშტი ბატონიშვილმაც (1696-1777) კარგი გამოკვლევა მიუძღვნა, ივანე ჯავახიშვილმა (1876-1940), ნიკოლოზ ბერძენიშვილმა და სხვებმაც.

განსაკუთრებით საინტერესოა მარიამ ლორთქიფანიძის (დაიბ. 1922 წ.) ბაგრატ III.

ბაგრატს დიდ ყურადღებას უთმობდა როინ მეტრეველიც.

ისტორიულ-გეოგრაფიულად კი მისი შესწავლა ამ წიგნის ავტორმა სცადა, მაგრამ იმ დროს ჯერ კიდევ სისხლსა და ხორცში არ მქონდა გამჭდარი საისტორიო გეოგრაფიის პრინციპები, რის გამოც ამ თვალსაზრისით გაღრმავებული კვლევა კვლავ აუცილებელია.

ჩვენს დროში ბაგრატ მეფე კვლავ დაფასდა და საქართველოს წმინდა სინოდმა ღირსეულადაც შერაცხა წმინდანად. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტის ილია მეორის მეცადინეობით.

ძალიან დააგვიანეს საქართველოს გამაერთიანებლისა და ქუთაისის დიდი ტაძრის ამშენებლის წმინდანად აღიარებამ, მაგრამ ისტორია თავის გზით მიემართება და ჩვენ გულისტკივილს ყურს როდი უგდებს.

ბაგრატის ტაძარსაც მიაქციეს ყურადღება და საქართველომ თავისი ძალებით სცადა მისი აღდგენა, რაც მისასაღმებელია, მაგრამ მისი შესაფერი აღდგენა კვლავ სამომავლო ამოცანად რჩება საქართველოს.

P. S. მისი ახალი სიცოცხლე დაიწყო 1984 წლის მაისიდან, როდესაც განმენდა-აღდგენის სამუშაოები გაჩაღდა ქუთაისის მაშინდელი პარტიული ხელმძღვანელის, კეთილადმოსაგონარი მამუკა ასლანიკაშვილის ინიციატივით.

მიუხედავად ამისა, ბაგრატ III მაინც არ არის ჩვენში ისე სრული ფასით შემკობილი, რომლის ღირსიც ის გახლდათ.

ის თავისი უნიჭიერესი წინაპრის ბაგრატ II ნიჭით იყო ანთებული და ისეთი კელაპტარი აუნთო საქართველოს, რომლის მსგავსი მანამდე არ ენახა ჩვენს ქვეყანას.

ეს კელაპტარი დავით აღმაშენებლამდე უნათებდა გზას ქვეყანას და შემდეგ იგი ხელახლა აღანთო უკვდავმა დავითმა.

ეს სიდიადე ბაგრატისა პირველად ქართულ საისტორიო მწერლობაში დიდმა ნიკოლოზ ბერძენიშვილმა შენიშნა, მაგრამ მას გამგრძელებელი აქამდე ნაკლებად თუ გამოჩენია. ამას დიდი ყურადღება ჭირდება და ოდესმე გამოუჩნდება მას ღირსეული მეცნიერი, შინ იქნება ეს თუ გარეთ...

ბაგრატს საქართველოს გაერთიანებისათვის ჟამი მომზადებული დახვდა და თვითონაც თავისი ნიჭითაც შეუფერხებლად გაიკაფა გზაც და ღირსეულადაც იღვანა.

მის ერთადერთ ვაჟს გიორგის ძალიან დიდი ვნება მიაყენეს ბერძნებმა, და არც ბაგრატ IV ჰქონია დალხინებული მეფობა,

მაგრამ ქვეყანა ისე სწრაფად გაექანა წინ, ბაგრატ III საქართველოს ისტორიას არგუნეს და ქვეყანა განვითარების „ყოველი საუკუნე ქართველოს“ ხარისხზე აიზიდა და მან ძნელად, მაგრამ ასე თუ ისე მაინც გაუძლო თურქ-სელჩუკთა გამანადგურებელ შემოსევას. თუმცა შუააზიური ოკეანეს ტაიფუნები ნელ-ნელა დაცხრა დავითის გამეფების შემდეგ და „ყოველმა საქართველომ“ თავისი პირველი დიდგორიც (1122 წ.) ღირსეულად იზეიმა.

დემეტრე პირველი და გიორგი III-ც დიდი წინაპრების კვალზე ვიდოდნენ და მხოლოდ თამარს გაუჭირდა, როდესაც დიდებულებმა იმძლავრეს და მათ „ერთნებობას“ დაუმორჩილეს ლომთა ნაშიერი.

გიორგი ლაშამ სცადა მათგან თავის დახსნა და აღმაშენებლობა, მაგრამ ამ დროს საქართველოს მსოფლიოს კვლავ ახალი ყალყზე მდგარი ოკეანე დაეჯახა და მასთან ჭიდილი არც ისე ადვილი აღმოჩნდა.

მეფე დავით VI ნარინი შესაშური ნიჭიერებით ჩაუდგა სათავეში ანტიმონღოლურ მსოფლიო კოალიციას და გიორგი V ბრწყინვალემ კიდევ სძლია თათრობის ასწლეულს.

თუმცა ქვეყნის დაღმა სვლის შეჩერება მაინც ვეღარ მოხერხდა და XV საუკუნეში არა თუ „ყოველი საქართველო“ გაქრა, არამედ თვით საქართველო დაიშალა.

ასე დარჩა ჩრდილოური ოკეანის აბოზოქრებამდე.

საქართველოს სამეფო-სამთავროების მოსპობას ქართველებიც ესწრაფებოდნენ, მაგრამ საამისო ძალები აღარ აღმოაჩნდა. ჩრდილოელთა მოსვლის შემდეგ უცხო ძალამ იტვირთა ამ ამოცანის შესრულება, მაგრამ არა ქართულად, როგორც ქართველებს ენადათ, არამედ უცხოურად.

XX საუკუნის დამდეგს გამოჩნდნენ საქართველოს ავტონომიის მომხრენი, მაგრამ ეს აზრი მეფის თვითმპყრობელობამ არ ნაიკარა. მაგრამ მალე მას ისეთი წყალი შეუდგა, რომელსცა ნაკლებად ელოდა.

რაც ამ დროს სრულიად მოულოდნელად ქვეყნის დამოუკიდებლობა ამოტივტივდა და რამდენიმე წელიც გაძლო, მაგრამ ქართველ მეუმრავლესოებს ისეთი საქართველო თვალში არ მოსდიოდათ და 1921 წელს შესძლეს კიდეც თავიანთი მიზნების განხორციელება. ამ გზით მათ სულ ახალ სარბიელზე გაიყვანეს საქართველო და ისეთ დიდ საქმეებს უწინამძღვრეს, რომლის მსგავსი არც არასოდეს უნახავს მსოფლიოს და სავსებით სწორად ამაცობდა დიდი გალაკტიონი ადრიატიკის ზღვითა („ახალი ნიკოფსია“) და წყნარი ოკეანით.

სამწუხაროდ შემდეგ ისტორია სხვა ზიგზაგებით განვითარდა და მავანთა კვლავ ნიკოფსიით იწყეს „დიდ საქართველოზე“ ფიქრი, თუმცა არა თუ ნიკოფსია, შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროსაც და სამაჩაბლოსაც დიდი სისხლის ღვრით დაემშვიდობენ.

ცოტა არიან ისეთები, რომლებიც არათუ ამ რეგიონების დაბრუნებას, არამედ ნიკოფსიაზეც ათენებენ უძილო ღამებს, უდიდეს დაკარგულზე კი იშვიათად თუ ვინმე ფიქრობს. მაგრამ „ღმერთი არ გასწირავს“ ალბათ ივერთა ქვეყანას...

დაბადება	3
გმობლები	3
სახელი გაბრატი	5
ალფრედი	5
ვინ უნდა ყოფილიყვნენ გაბრატის მასწავლებლები:	7
ორმეფობა ლიხთიძეთს	8
ატენის ციხის დაჭრა	9
მარტვილის აშენება	10
გედია — გაბრატის პოლიტიკური რეზიდენცია	10
ბასილი უფლისწული	11
ბასილი გერი (უფლისწული?)	14
„საყდარი გედიისა“	17
ასული	18
„უკეთუ ვისმეს ენებოს...“	18
მნამს ასეთი შვილოგილი	19
„და მივიღეს...“	20
„გაბრატის ციხე“	22
ბარდატენის ფერისცვალება	24
გაბრატის სახე გედიის ტაძარში	25
„აღწერად წმიდისა... წიგნისა...“	26
ხცისის (წვიმრეთის) საყდარი	26
„ოღეს განმტკიცნა იატაკი...“	28
„აღეშენა... წელითა...“	28
„ჰოე მუფეო...“	29
ტაძრის საზეიმო გახსნა	31
„მონიჭული კახეთს“	37
„განუწყრა გაბრატი“	38
აბულალი — პერეთის მთავრად	40
„მირცვალა“ დავით	42

„რა ხელმა ააგო“	42
„რანთა მეფე“	44
მეორედ პერეთს	46
დინარ დედოფლის ვინაობა და ბედი	46
„იწყო ძეგნად კახეთისა“	48
დარბაზობა ფანასკერტს	51
სვეტიცხოვლის საყდრის ფუძის ჩაყრა	54
ლავძრობა რანს	55
„მეგობრად და ერთგულყო“	63
მოხარკენი	64
„შიში აქუნდა“	64
მეფის ასულის გათხოვება	65
„ჯიქეთიდან ვიდრე გურბანამდე“	66
„ქორონიკონსა ორას ოცდამოთხმეტსა“	67
ბლწვა მეფისა	68
პანაშვიდი ფანასკერტს	69
მეფის გადმოსვენების გზა	70
ქუთათისის სასახლე ძაძვში	70
მეფის ნეშტი ქუთაისი-ბედიის გზაზე	71
მეფის დაკრძალვა	71
გაბრატიის ფრესკა ზარზმას	72
ბოლოსიტყვაობის მაგიერ	72

იური სიხარულიძე

ი. სიხარულიძემ საქართველოს ისტორიის კვლევა გასული საუკუნის 30-იანი წლების შუახანებში დაიწყო, როდესაც ბათუმის საბაზო და სანიმუშო სკოლაში (ნინოშვილის ქ. №35) სწავლობდა. ამ დროს ის პა-

ტარ-პატარა ლექსებსაც წერდა და რეფერატებსაც დიდი გულისყურით ეკიდებოდა. მისი გატაცება არც ისტორიის მასწავლებელს ბატონ მჭავიას დარჩენია შეუმჩნეველი და მისი რამდენიმე რეფერატიც მოისმინა იურის კლასმა.

1949 წლის მარტში ის უკვე სერიოზული გამოკვლევით წარდგა საქართველოს სტუდენტთა პირველ სამეცნიერო კონფერენციაზე ქუთაისს და ქართული საისტორიო მწერლობის ხელმძღვანელის, აკად. ნ. ბერძენიშვილის ყურადღებაც მიიპყრო, ხოლო 1953 წლის მაისში ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხიც მოიპოვა.

შემდეგ ის ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორიც გახდა და პროფესორიც (1969 წ.).

1987 წელს სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის არჩევნებში მონაწილეობდა, და მოგვიანებით რამდენიმე დარგობრივი აკადემიის წევრადაც აირჩიეს. (მათ შორის ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიამ).

იგი არის 30-ზე მეტი წიგნის, 25-ზე მეტი ბროშურის და 3 ათასზე მეტი საჟურნალო და საგაზეთო სტატიის ავტორი.

მინიჭებული აქვს დიდი ვაჟასა და დიდი ივანეს პრემიები.